

İSLÂM DÜNYASI FİKRİ KÜRESEL BİR ENTELEKTÜEL TARİH ÇALIŞMASI ÜZERİNE

CEMİL AYDIN & ÜSTÜN BOL

Cemil Aydın'ın İslam Dünyası Fikri Küresel Bir Entelektüel Tarih Çalışması kitabı modernliğin hem Müslümanların dünyadaki evrensel rolleri üzerine kendi algılarını, hem de onların dünyadaki yeri üzerine Batılıların algılarını nasıl şekillendirdiğini farklı bir nazarla ele alıyor. Aydın bir bakıma "İslâm dünyası"na bakış açımızın nasıl oluştuğunu ve geliştiğini sorguluyor ve bu ifadenin günlük söylemlerimizdeki önemine nasıl kavuştuğunu bizlere gösteriyor. Cemil AYDIN ile belirli bir tarihsel ve siyasal çerçevede İslâm'ı bir kültür ve uygarlık geleneği şeklinde ele alıp, İslâm dünyasının ana hatlarını belirgin kılan kitabını konuştuk.

İsterseniz tanımlamayla başlayalım. Kitap boyunca 'İslâm dünyası' fikri üzerine düşüncelerinizi anlatıyorsunuz. Biz kitabı okurken 'ümmeť fikri' ile 'İslâm dünyası' fikrini paralel mi okumalıyız. İslâm dünyası derken siz ümmeť fikrine mi atf yapıyorsunuz? Bu hususu netleştirelim isterseniz.

Ümmeť fikrinin kendisi de zaman içinde anlam değişikliğine uğrayan bir terim ve daha çok Hz. İsa'nın veya Hz. İbrahim'in ümmeťi terimlerinde görüldüğü gibi, Hz. Muhammed'e bağlılığa göre belirlenen ve ahirette onun etrafında toplanacağına inanılan bir inanç cemiyyeti anlamında kullanılıyor. Ancak, 1870'lerden sonra gelişen İslâm dünyası kavramı, küresel bağları, buharlı gemiler, tren ve basın ile kuvvetlenmiş ve Avrupa imparatorluklarının tahakkümü altına girmiş bir dünyada, Müslümanların yaşadığı topraklar üzerindeki hakları ve siyasî egemenliği



Cemil Aydın

ile ilgili jeopolitik, medeniyet ve ırk mefhumlarıyla alakalı olup o zamana kadarki ümmeť fikrinden oldukça farklı bir tasavvuru içerir. Buna şöyle bir örnek verebiliriz: İbrahim Müteferrika'nın matbaasında 1729-1742 arasında basılan kitaplara baktığımızda, coğrafya ile ilgili pek çok kitap olmasına rağmen, hiçbirinde 1870'ler sonrası İslâm dünyası veya İslâm-Batı ilişkisi kaygılarını görmüyoruz. Belki de Müteferrika'nın bastığı kitaplardaki ümmeť anlayışı, Doğu Avrupa kökenli bir Osmanlı entelektüeli olması hasebiyle veya 18. yüzyılın başında yaşaması sebebiyle, 1000 yıllardaki Bağdat şehrinde yaşayan bir âlimin kafasındaki ümmeť fikrinden biraz farklılaşmış olabilir. Ancak, 1900 yılındaki veya Birinci Dünya Savaşı'ndaki İslâm âlemi ve Batı tartışmalarına baktığımızda tamamen yeni bir tarih, medeniyet ve jeopolitik anlayış mevcut. Batı diye adlandırılan, Avrupa/Hristiyanlık/Beyaz ırka ait tarih, medeniyet ve jeopolitik algılarıyla ilişkili yeni anlamlar görüyoruz. Müteferrika'nın

bastığı kitapların hiçbirinin başlığında “İslâm ve Batı” diye bir terim yok ki 20. yüzyıla gelince bu başlıkta yüzlerce kitap yazılacaktır.

FİKRİN MUHTEVASINI TANIMLAMA MÜCADELESİ TARİHİ

Merhum Akif Emre bir konferansında “İslâm âlemi mi, İslâm dünyası mı?” konusunu tartışmaya açıyor ve şöyle söylüyor: “Neden Müslüman dünyası kavramını kullanıyorlar? Müslüman dünyası dedikleri kavram; geniş bir coğrafyaya yayılmış, belirli alanlarda ortak inanç sistemlerine sahip ama ortak bir medeniyet üretememiş, ortak bir siyasi, askerî, stratejik, kültürel varlık gösterememiş kitlesel bir yığılı anlatmak için kullanılıyor.” Akif Emre, emperyal Batı’nın özellikle kullandığı ‘Müslüman Dünyası’ tanımlamasına karşı ‘İslâm Âlemi’ kavramını öneriyor. “Medeniyeti de içine alan, hem bireyi hem toplumu hem de zamanı kuşatan bir kavramsallaştırma” diyor İslâm âlemi için. Siz her ne kadar ‘İslâm medeniyeti’ kavramını irksallaştırma olarak görseniz de bu görüşe katılır mısınız?

Rahmetli Akif Emre’nin yaptığı bu ayrımı bir tarihçi olarak biraz da şöyle okumak mümkün. 1870’lerden sonraki dönemde, imparatorluklara bölünmüş bir yer kürede, ‘İslâm dünyası’ diye bir kavramı başlangıçta en çok kullananlar Hristiyan misyonerler ve Avrupalı sömürge idarecileri ve bu ilk aşamada küçük gördükleri, yönettikleri ve dinleri sebebiyle kendilerine isyan etmelerinden korktukları Müslüman tebaalarına yönelik aşağılama ve paranoyak korkuyu ifade ediyordu bu tanımlama. Ancak, onların bu hakaret içeren korkularına ve ırki küçümsemelerine karşı Müslüman entelektüeller bu ‘İslâm dünyası’ terimini alıp, muhtevasını yeniden Avrupa ile eşit bir medeniyet olarak tanımlama yoluna gittiler. Zaten Namık Kemal ile Muhammed İkbal arası dönemin Müslüman fikir adamlarının en büyük başarısı da Avrupalıların kullandıkları ırki ‘İslâm dünyası’ kavramını, tamamen reddetmeyip, alıp bir İslâm medeniyeti ve İslâm âlemi olarak yeniden tanımlayıp, bunu Avrupa sömürgeciliği ve ırkçılığını mağlup etmek için kullanmaları olmuştur. Ernest Renan’ın meşhur “İslâm ve Bilim” konuşmasındaki ırkçı tezleri düşünelim örnek olarak. Orada Renan,

dinlerinin taassubu ve ilkeleri gereği kendi kendilerini baskı altına alıp, rasyonel düşünemeyen ve bilim üretemeyen, modern dünyaya ayak uydurması için Avrupa sömürmesine muhtaç bir İslâm dünyası fikrini kuruyordu ve bununla da Fransa’nın Cezayir ve Tunus’taki sömürmesini meşrulaştırma sürecine de katkıda bulunuyordu. Renan’a cevap veren onlarca Müslüman âlim ise, İslâm medeniyetinin bilim ve medeniyete katkısı gibi tezlerle İslâm ve modernlik ve terakki arasında doğrudan müspet bir ilişki kurup, bu vesileyle sömürge karşıtı direnişin meşrulaştırılmasına fikrî katkı sağlıyordu. İslâm âlemi fikrinin 1870-1947 arasındaki ilk büyük dönemi, bu fikrin muhtevasını tanımlama mücadelesi tarihidir.

İSLÂM ÂLEMİ TAHAYYÜLÜ

İslâm dünyası tehdidi ile Avrupa ve Amerika’da Müslüman karşıtı ırkçı söylemlerin ateşlendiğini, Müslüman toplumlardaki değişik hak arama mücadelelerine destek vermeyi amaçlayan dayanışma idealinin niçin bir kabile asabiyetine ve medeniyetler çatışması tezine dönüştüğünü, İslâm dünyası idealinin farklı ülkeler tarafından nasıl kendi menfaatleri uğruna istismar edildiğini ve en önemlisi dayanışma söyleminin nasıl olup da birleşmeye değil ayırmaya hizmet ettiğini sorguluyorsunuz. Ve bütün bunların İslâmofobik tarih yorumları ile milyonlarca Müslümanın hayatını olumsuz etkilediğini anlatıyorsunuz...

‘İslâm âlemi’ fikriyatının ilk 1870’ler sonrasında ilk 50 yılında şimdi unutuldan en önemli mesele sadece Osmanlı hilafeti veya Osmanlı’nın imparatorluk olarak devamı meselesi değil, Hindistan ve Hint okyanusundaki hâkimiyeti sebebiyle dünyadaki Müslümanların yüzde

kırkını İngiliz İmparatorluğu’nun yönetmesi ve bu durumla ilişkili olarak doğan bir Osmanlı-İngiliz-Hint Müslümanları ilişkisi problemidir. Modern İslâm düşüncesinde ve sonra İslâm âlemi fikrine dayalı Osmanlı hilafeti destekçiliğinde çok aktif olan ilk Hint Müslüman düşünür neslinin en bariz özelliği çoğunun ‘Sir’ ünvanlı Seyyid Ahmet Han’ın kurduğu Aligarh Üniversitesi mezunu olmalarıdır ve Aligarh projesi İngilizlerin Hinduları tutan ve Müslümanların isyanından korkan paranoyasına karşı İngiliz Kraliçesine ve imparatorluğuna sadık bir eğitilmiş Müslüman nesil yetiştirmekti. Burada,

Küresel bir İslâm âlemi birliğine sarılma, tüm tarih boyunca değil, daha çok son yüz elli veya en fazla iki yüzyıllık kavramı. Ondan önceki imparatorluklar çağında Müslüman imparatorluklar veya hakanlar Müslümanlıklarıyla, gazi oluşlarıyla gurur duyup, Müslüman olmayanlarla yaptıkları savaşlarda cihat söylemini de kullanacaklardır. Ama bu dönemlerdeki savaşların büyük çoğunluğu farklı Müslüman gruplar arasında olup, bir İslâm âlemi birliğinden ziyade, evrensel bir Hakan’ın veya padişahın yönetimi altında barış ve adaletin sağlanacağı tezi daha yaygındı.

niçin Hint Müslümanlarının tarihlerinde kendilerini hiç yönetmemiş olan Osmanlı sultanlarını manevi bir halife olarak benimseyip, onu İslâm âleminin manevi vekili olarak gördükleri, sorusunu yeniden sormak lazım. Bu sadece bir Sünni dinî vecibe gereği olarak görülmemelidir, zira Şii olan Hint âlimler de Osmanlı hilafetini savunmaktaydı. Onların şöyle bir kaygısı vardı. İngiliz ırkçılığına karşı cevap verirken, Hindistan'ın bağımsızlığı durumunda Hindulara kıyasla azınlık olacaklarını da biliyorlardı. Bir 'İslâm âlemi' fikri, Hindistan'daki azınlık Müslümanları Hindistan'ın dışındaki Müslümanlarla bağlayarak azınlık olmaktan çıkarıyordu. Osmanlı'ya sadakat ise Hint Müslümanlarına aynı zamanda İngilizlere de sadık kalarak pek çok avantaj veriyordu. İstanbul ve Osmanlı'nın Avrupa sisteminin parçası olması, Halifenin modern bir Hakan olması, onlar için İslâm ile terakkinin uyumunu gösteren ve kendileri hakkındaki küçümseyici ırkçı tezleri çürüten bir gurur vesilesi idi ve İngiliz idarecilerle pazarlık için ellerini güçlendiren bir kimlik oluşturuşuyordu. Bu İstanbul'daki Halife ile Hint Müslümanları arasındaki ilişkiyi, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı-İngiliz ittifakı nedeniyle İngilizler de çok olumlu görüyordu ama zamanla onlar bu ilişkinin kendileri aleyhine olacağını düşünmeye başladılar. Osmanlılar ise, Rus tehdidine karşı sürekli bir İngiliz ittifakı arayışı içinde olduklarından, bu Kırım Savaşı zamanındaki ittifak günlerine dönmek için Halife'nin Hint Müslümanları üzerindeki nüfuzunu olumlu bir faktör olarak sunmak istediler. Nihayetinde, bu süreç Birinci Dünya Savaşı'nda bir İngiliz-Osmanlı çatışmasına ve orada ilan edilen başarısız Cihat çağrısına kadar sürecektir. Buradaki trajik gelişme ise şu: Hint Müslümanları yüzyıllardır beraber yaşadığı ve sanki bir ailenin değişik fertleri gibi algıladıkları Hindularla, 'İslâm âlemi' fikri ile birlikte tarih ve medeniyet açısından farklı bir kimlik kurmaya başladılar. Bu şimdi çok tabii görülebilir, ancak, Hindistan'ın başlangıçta Hinduların yaşadığı bir kıta olduğu ve Müslümanların oraya dışarıdan (Orta Asya veya Arabistan'dan) gelen savaşı ve idareci bir grup oldukları tezi, ileride Hindistan'ın bölünmesine sebebiyet veren bir fitne olarak da görülebilir. Aslında Hindistan ismindeki bir coğrafya veya adlandırmayı kuranlar Müslüman coğrafyacılar idi ama onlar bu 1900 öncesi dönemde yerli Hindular ile işgalci Müslümanlar ayrımı yapmayan bir Hindistan tahayyülü içindeydi. İslâm ve Hindu medeniyeti fikirleri, bu kıtadaki siyasi ayrıma bir fikrî temel teşkil edip, Hindistan ve Pakistan bölünmesinden sonra Hindistan'da kalan Müslümanları çok zor durumda bırakmıştı. Zira işgalci Müslümanlardan geriye kalan bir azınlık durumuna düştiler (veya Hindu milliyetçileri onları öyle göstermeye başladı).

Hindistan'daki Hindu-Müslüman kimliklerinin siyasallaşıp ayrışması, 'İslâm âlemi' fikrine sahip gelen ilk nesil Müslüman âlimlerin istedikleri veya planladıkları bir şey değildi. Zaten önemli bir kısmı

bu siyasi sürece karşı çıkıp durdurmaya çalıştı ve Ebul Kalam Azad gibi İttihâd-ı İslâm fikrinin ana savunucusu bazı isimler nihayetinde Hindistan tarafında kalıp o ülkenin ilk eğitim bakanı oldu. Azad'da bir 'İslâm âlemi' fikrine inanıyordu, ama Hindularla Müslümanların birlik olması durumunda dünyanın en büyük Müslüman ülkesi olacak Hindistan'ın, diğer mazlum Müslümanlara siyasi olarak yardım edip, onları özgürleştireceğine inanmaktaydı. Hindistan-Pakistan bölünmesi ve ardından Bengali Müslümanların Pakistan'dan ayrılıp Bangladeş Devleti'ni kurmaları ile, İslâm âleminin en kalabalık ve en güçlü olması beklenen kısmı olan Hint Müslümanlarının siyasi gücü daha da zayıflayacaktı.

Olayın Osmanlı boyutu da benzer trajediler içermektedir. 1910'lara kadar Osmanlı siyaseti içinde Arap, Türk ve Kürt Müslümanların siyasi birliği zaten sorgulanmıyordu ama Ermeni ve Rumlarında bu imparatorluğun asli unsuru olduğu varsayılmaktaydı. Dünyadaki Müslüman kamuoyu, Osmanlı halifesini İslâm âleminin manevi vekili olarak görürken, bu halifenin aynı zamanda gayri Müslimlerin padişahı olduğunu ve onlara eşit haklar verdiğini bilip, bununla gurur duyuyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndaki yanlış kararlar ve sonrasındaki yıkımlar ile Osmanlı sadece Müslümanların çoğunluk olduğu bir Türkiye olarak yeniden kurgulandı. Böylece Osmanlı topraklarında yüzyıllarca süren çok dinli ve kültürlü hayat sona erdirildi. İşin ilginç tarafı, 1914'te Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girişinden Lozan'a kadar olan süreçte, Müslüman Türk liderler İslâm dünyası fikrini jeopolitik olarak kendi amaçlarına hizmet için farklı şekillerde kullanıp, bu uluslararası imajla Lozan Konferansı'ndaki konumunu güçlendirdiler. Ancak, Lozan sonrasındaki yeni koşullarda Türkiye ile kendilerinin kurulmasına çok büyük katkı sağladıkları İslâm âlemi tahayyülü arasını açmaya karar vereceklerdir.

KÜRESEL İSLÂM ÂLEMİ BİRLİĞİNE SARILMA

Bize öğretilen tarihe göre tarih boyunca hem Müslümanların hem de Müslüman olmayanların küresel bir İslâm dünyası birliği tahayyülüne sarıldığını görüyoruz. Ancak; iç çatışmalar, savaşlar, çeşitlilik, politik-stratejik tercihler bu kadar yaygınken İslâm dünyası fikri mümkün mü ya da bu talep samimi mi?

Aslında küresel bir İslâm âlemi birliğine sarılma, tüm tarih boyunca değil, daha çok son yüz elli veya en fazla iki yüzyılın kavramı. Ondandır önceki imparatorluklar çağında Müslüman imparatorluklar veya hakanlar Müslümanlıklarıyla, gazi oluşlarıyla gurur duyup, Müslüman olmayanlarla yaptıkları savaşlarda cihat söylemini de kullanacaklardır. Ama bu dönemlerdeki savaşların büyük çoğunluğu farklı Müslüman gruplar arasında olup, bir İslâm âlemi birliğinden ziyade, evrensel bir Hakan'ın veya padişahın yönetimi altında barış ve adaletin sağlanacağı

tezi daha yaygındı. Örneğin Yavuz Sultan Selim, Mısır'daki Memluk Sultanlığını kendi topraklarına kattarken, İslâm âlemini birleştirmekten ziyade, kendi cihanşümül imparatorluk iddiasının peşindeydi. Bu Yavuz'u veya onunla savaşan Safevi ya da Memluk sultanlarını, 19. yüzyıl Müslümanlarından daha az dindar yapmıyor. Dünyadaki siyaset anlayışı başlı başına çok farklıydı 19. yüzyıl öncesinde.

Son yüz elli yılda, dünya kamuoyundaki Avrupa'nın fikri ve kavramsal gücü sebebiyle, tüm konular benzer kavramsal çerçevelerle ifade edilmeye başlayacaktır ve yine ırki ayrımlara dayalı imparatorluklar düzenine karşı mücadele verilirken, Asya'nın, Afrika'nın ya da siyahi halkların dayanışmasında gördüğümüz gibi bir Müslüman ve İslâm âlemi dayanışması da özgürlükçü amaçlarla sıkça görülecektir. Buradaki sorun, bu dayanışma ideali ile mevcut devletlerin ilişkisi ve devlet veya imparatorlukların bu ideali destekledikleri kadar menfaatleri icabı görmezden gelip, bir taviz mantığı içinde ona ihanet etmesidir. Bu durum tüm İslâm birliği çağrılarına rağmen, Suriye Devrimi sırasında baskıcı Esed rejimini destekleyen İran için geçerli olduğu kadar, hilafet hareketinin desteğini alıp Lozan'a giden Türk Kurtuluş Savaşı liderlerinin, Lozan'da Filistin meselesi gibi konuları ele almayı seçmelerinde de görülebilir. Pakistan ordusu, neticede Hindistan'dan Müslümanlıkları sebebiyle ayrılan insanların Müslüman kimliğiyle kurulan bir ordu ama Bangladeşli Müslümanlar ayrımcılığa uğradıklarını düşünerek Pakistan'dan ayrılmayı talep ettiğinde bu ordu onlara her türlü haksızlığı yapmaktan çekinmeyecektir. Devletler her ne kadar idealleri savunduklarını söylese de gerektiğinde ideallerden taviz veren stratejik tercihleri ve menfaatleri önceleyecektir. Bu sadece İslâm âlemi birliği ideali için değil, sosyalist enternasyonalizminin Sovyetler Birliği veya Komünist Çin devletiyle ilişkisinde de görülebilir. 20. yüzyıl boyunca hem Moskova hem de Pekin'deki komünist liderler, yer yer ülke menfaatleri için sosyalist dayanışma fikrine ihanet eden kararlar vereceklerdir. Hindistan, bağımsızlıktan sonra uzun yıllar Asya Birliği ve Asya-Afrika dayanışmasına hamilik iddiasında idi ama Keşmir gibi konularda daha baştan itibaren ne kadar gaddar olup, savundukları ilkeleri çiğneyebileceklerini göstereceklerdir. Belki meseleyi, ulus devletlerin, menfaatlerini ve çıkarlarını öncelikledikleri bir dünyada mazlum insanların hak talep eden dayanışmaları nasıl olmalıdır? diye de sormak mümkün.

BATI SÖMÜRGEÇİLİĞİNİN, ORYANTALİZMİN VE BEYAZ IRKÇILIĞININ ROLÜ

İslâm dünyası fikrini Batı üretti diyebilir miyiz? Batı, karşısında kendine varlık sebebi, çatışma ile kendini dinç tutacağı bir düşman mı istiyordu? Eğer böyle ise aynı batı Afrika dünyası, Budist dünyası, gibi kavramlar için de istekli olmalı değil

miydi? Oysa İslâm dünyası için gösterdiği ısrarı Budist, Afrika vb. dünyalar için göstermiyor Batılılar.

Sadece İslâm dünyası fikri değil, Zenci âlemi (Negro World Amerika'daki siyahilerin en popüler dergisinin ismi idi 1920'lerde) Asya, Hindu dünyası gibi fikirlerin gelişmesinde de Batı sömürgeciliğinin, oryantalizmin ve beyaz ırkçılığının büyük bir rolü vardı ama bu onların bir şeyi yoktan var ettiği anlamına gelmez. İslâm âlemi ve Zenci âlemi kavramlarında, örneğin, başlangıçta Batı'daki ırkçı jeopolitik tezlerin, Müslüman veya siyahî liderler ve entelektüeller tarafından benimsenip, bu sefer tam tersi olarak beyaz ve Batı hâkimiyetini yıkmak için kullandıklarını görüyoruz. Bu açıdan bu fikirler karşılıklı fikir alışverişi ve siyasi çatışma içinde herkesin katkısı ile geliyor. Burada İslâm âlemi fikrinin, başlangıçta Asya, Afrika, Budist âlemi, Zenci âlemi gibi fikirlerden çok farklı olmadığını not etmek gerekiyor. Deri rengi siyah olan tüm insanların, aynı karaktere ve ırka, aynı medeniyete ve tarihe ait olduğu tezi, örneğin, Senegal veya Gana'daki insanların Avrupa sömürgeciliği öncesinde sahip oldukları bir fikir değildi. Siyahî insanların aynı ırka ait olduğu tezini başlatan, beyaz adamın kendi küstahlığı ve düşmanlığı. Ama Afrikalıların köleleştirilmesi ve onlara karşı yapılan ayrımcılığa karşı direnirken siyahî entelektüeller Müslüman entelektüeller gibi bir Afrika medeniyeti, Afrika tarihi ve Afrika jeopolitik birliği tezlerinin muhtevasını doldurup yeniden tanımlıyor direniş amacıyla.

İslâm dünyası fikrinin, Afrika dünyası veya Asya âlemi gibi fikirlerden bir farkı varsa eğer, bu dinî kimlik üzerinden ırkileştirmenin getirdiği İslâm dininin ruhu ve mahiyeti nedir? tartışmasını başlatması ve işin Osmanlı hilafeti ve jeopolitiği ile ilişkisi olabilir. Buna benzer durumlar Hindu ve Budistler için de biraz geçerli. Örneğin, 18. yüzyılda, Sri Lanka, Burma, Tayland, Vietnam, Çin, Kore ve Japonya'daki Budistler arasındaki ilişkiler çok kuvvetli değildi. Bu ilişkiler buharlı gemiler sonrası gelişen seyahatle gelişirken, Budist âlimler de Müslümanlar gibi oryantalizme cevap verirken rasyonel ve modern bir Budist dinî geleneği fikrini geliştiriyor. Onlarda da bir Budist âlemi anlayışı var, hatta bir noktada Tayland kralına teklif dahi yapıyor 'Budist âleminin lideri olur musun?' diye. (Tayland Kralı da 'Bu iş benim İngilizlerle olan ilişkiyi zedeleyecek' diye cevap verip kabul etmiyor bu rolü.)

Kitapta anlatmaya çalıştığım gibi, İslâm âlemi fikrindeki diğer önemli fark ise Soğuk Savaş dönemindeki Suudi-Mısır çatışması sırasında, Suudi Arabistan Kralı Faysal, bu fikri tekrar canlandırıp, Nasırcılığa ve Sosyalizme karşı Suudi menfaatlerini savunmak için kullanmak istiyor. İran Devrimi'nden sonra ise, Soğuk Savaş'ın iflas ettiği düşünülen Batı ve Doğu kamplarına karşı İslâm çözüm olabilir, diyen bir grup Müslüman entelektüel için yeniden tanımlanan bir İslâm âlemi fikri var. Belki de bu yüzden biz İslâm âlemi fikrini Asya veya Afrika âleminde farklı görüyoruz.

BİRLİK FİKRİNE İHTİYAÇ DUYULMASI

İslâm dünyası fikrinin; Osmanlı'nın çöküşü, Birinci Dünya Savaşı, İran Devrimi, Arap-İsrail savaşı, Afganistan'ın işgali vb. krizlerin hayali bir Hristiyan dünyası ile hayali bir İslâm dünyası arasında, Batı ile sonsuz bir çatışma hikâyesine dönüştürülmek için inşa edildiğini söyleyebilir miyiz? İslâm dünyası fikrinin Müslümanların beyaz ırktan farklı bir ırk olduğu iddiasına dayandığını söylediğimize göre bu kavramın Batı ırkçılığı tarafından icat edildiğini mi düşünmeliyiz? O zaman 1800'lerden sonra hayatımıza giren İslâm dünyası fikri bugün yüzleştığımız İslâmofobia'nın temelini atmak için kullanılmış olmalı.

İslâm dünyası fikrinin, İslâm karşıtı veya İslâmofobik gruplar tarafından kullanıldığı muhakkak ve bu artık sadece Batılılar tarafından kullanılmıyor. Komünist Çin Devleti de Uygur Müslümanlarının haklarını çiğnerken, onların taleplerini bir azınlığın makul istekleri olarak değil, İslâm âlemindeki aşırı fikirlerin Çin'in içine müdahalesi olarak resmetmek istiyor kendi propagandalarında. Bu İslâmofobik İslâm dünyası algısını, Yahudi karşıtı antisemitizm ile kıyaslırsak şöyle bir durum ortaya çıkıyor. Avrupa ırkçılığı, Yahudileri kendi içlerinde sinsi bir azınlık olarak ülkelerini içten yıkacak, bu amaçla komünizmi kullanan zararlı bir güç olarak resmediyordu. Bu dönemlerde Müslümanlar ise iç düşman değil, Hristiyanları ezen ve tehdit eden büyük bir dış düşman olarak sunuldu. Ancak, bu fikri kuran ve koruyanların sadece İslâmofobik gruplar olduğu da doğru değil. Zencilik kimliği beyaz ırkçılığı yaratmış olabilir ama siyahi aktivistler ve fikir adamları, siyahi ırkın dayanışmasını kendi kurtuluşlarının tek yolu olarak görmekte hâlâ. Onun için, Afrika kıtasında her kurulan bağımsız ülke İngiltere ve ABD'deki siyahî azınlık için bir umut ışığı olacaktır. Müslümanların kendisi de karşılaştıkları problemlerin çözümü için bir İslâmî dinî geleneğin ıslahı ve İslâm dünyası dayanışmasını araç olarak görmeyi tercih edebilirler. Burada tarihi bakışın kaybolması çok zararlı ama. Olaya tarihi olarak bakmayınca, niçin ve ne zaman böyle bir birliğe ihtiyaç duyuldu ve bu birlik nasıl kurgulandı? sorusunun cevaplarını da bilmeyip, bu birlik fikrini ezeli ve ebedî bir dinî vecibe olarak algılama hatasına düşülüyor. Böyle olunca da birlik niye yok? sorusunu arayan bazı Müslümanlar, diğerlerini olması gereken birliğe ihanet etmekle suçlayıp, Müslümanlar arasında çatışma ve fesat konusu çıkarmış oluyorlar.

MAZLUM İSLÂM DÜNYASI FİKRİ

Kitabınızda, Avrupa'da Müslüman karşıtı söylemin Müslümanlar arasında mazlum ümmet algısını yaygınlaştırdığını belirtiyorsunuz. Özellikle 1800'lerden sonra İngiltere, Hollanda, İspanya, Fransa, Almanya ve İtalya'nın İslâm coğrafyasında

işlediği cinayetler, katliamlar düşünüldüğünde mazlum ümmet fikrinin sadece bir algı olduğunu söylemek haksızlık olmaz mı?

Mazlum ümmet fikri tabii ki sadece algı değildi. Mazlum Afrikalı siyahîler tezi de sadece algı değildi. Güney Afrika'da 1990'lara gelene kadar siyah derili olmak hukuki olarak eşit vatandaş olmamayı gerektiriyordu. Buradaki sorumuz şu olmalı: Dünya tarihinde 20. yüzyıla kadar zaten hep değişik imparatorluklar vardı. Bu imparatorlukların pek çoğu da sürekli tebaasına farklılaşan muamelede bulunuyordu. 19. yüzyıl sonuna geldiğimizde Avrupa imparatorluklarını dünya hâkimiyetlerini meşrulaştırırken daha sistematik bir ırk teorisi tercih ettiklerini görüyoruz ve bu ırk teorisi sadece deri rengiyle yapılmıyor. Din ve kültür de ırk ayrımcılığı için kullanılmaktaydı. Fransız sömürgelerinde, örneğin, Müslüman olmak güya şeriata bağlılık sebebiyle eşit bir Fransız vatandaşı olmaya engeldi. 1870'lerle 1940'lar arasındaki dönemde, bu dinin ırkileştirilmesi bağlamında mazlum İslâm dünyası fikri çok genel kabul görüyor. Ama bu kitapta anlatılan konunun sadece başlangıcı. Bundan sonraki detaylar ve gelişmeler ve onların bize bıraktığı miras çok önemli ve üzerinden düşünülmesi gereken konular. Basitleştirilmiş hikâyelerin büyüğü ortamında hakkaniyetli ve hakkını arayan insana yarayacak analiz yapılamıyor. Avrupalılar daha önce muhkem bir şekilde var olan ve birlik halindeki bir İslâm âlemini işgal etmediler. İçinde Müslümanların yaşadığı geniş Asya ve Afrika coğrafyasında pek çok değişik yerleri aşamalı olarak sömürge altına aldılar ve onların gücünün zirvesinde, Avrupa ırkçılığına ve sömürge yönetimine karşı verilen mücadele bağlamında İslâm âlemi fikri ortaya çıktı. Bu fikri kullanan değişik güçlerin çelişkileri de üzerinde durulması gereken bir miras. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra ilan ettiği cihat çağrısı ve ona verilen Müslüman tepkisizliği ve savaş sırasında değişik imparatorlukların güya İslâm âlemi adına yaptıkları propaganda bu çelişkiler yumağının sadece bir örneği.

**ESKİ SORULAR/CEVAPLAR,
YENİ SORUNLAR YUMAĞI**

Anladığım kadarıyla İslâm dünyası fikrinin ve hatta İslâm medeniyeti düşüncesinin Müslümanların beklediği gibi bir adalet ve eşitlik duygusu yaratmadığını, aksine Batı dünyasında İslâmofobia düşüncesini beslediğini iddia ediyorsunuz. Buna tepki olarak modernist Müslümanların Batı'ya karşı onların argümanlarına sarıldıklarını, bilim, teknoloji, ilerleme gibi seküler kavramlara yöneldiklerini, devamında İslâm'ın çoğulcu yorumunun bu aydınlarca -ve hatta siyasetçilerce- tekil düzleme çekildiğini; İslâm'ın çok sesli yorumunun yerini tek sesliliğe bıraktığını söylüyorsunuz. Hemen aklıma gelen, İsmet Özel Lale Devri'nin, Batı'ya karşı Osmanlı toplumunun mütekebbir bir savunması

olduğunu söyler mesela. Yakın tarihte ise Necmettin Erbakan'ın bilim, sanayi, ilerleme, kalkınma vurgusu geliyor akla.

Burada öncelikle şunun altına çizmek gerek: 1870 ile 1940 yılları arasında Avrupa sömürgeciliğini meşrulaştıran beyaz adamın ırk, din, medeniyet ve kültür üstünlüğüne karşı cevap veren tek grup Müslümanlar değil. Hindu, Budist, hatta Etiyopyalı Hristiyanlar, sarı ırka veya siyah ırka mensup düşünürler de bu tezlere cevap veriyorlar ve başarılı da oluyorlar. Cevap verirken birbirleriyle de fikir alışverişinde bulunuyorlar ve fikirlerini etkili olması için Avrupa kamuoyunun vicdanına ve potansiyel ahlak ilkelerine hitap edilmesi gerektiğine inanıyorlar ve tüm bu süreçte bu düşünürler bir yandan da ortak bir insanlık anlayışını korumaya çalışıyor. Sadece Afgani ve Abduh değil, mesela Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub da neticede İslâm'ın, insanlığa öğrettiği değerler sayesinde dünyayı Batı sömürgeciliği ve ırkçılık mirasından kurtaracağına samimi olarak inanmıştı. Seyyid Kutub biliyordunuz Ebul Hasan en-Nedvi'nin *İslâm Medeniyetinin Gerilemesi ile Dünya Neler Kaybetti* kitabını Arapçaya tercüme ediyor ve Nedvi'nin Mısır ziyaretinde ona mihmandarlık yapmış birisi. (Daha sonra İsmet Özel bu kitabın çok apolojetik ve Müslümanların medeniyetini Batı bilim ve teknolojisi ile yargılama hatası içerdiğini yazacaktır *Üç Mesele-Teknik, Medeniyet ve Yabancılaşma* kitabında.) Bu süreçte amaç kısmen özgürlük ve adalet olduğu için, geliştirilen Müslüman, Afrika, Budist veya Hindu medeniyet tezleri hem ırkçılığa karşı savunmacı ve hem de hastalıklı görülen Batıyı kucaklayıp tedavi etmeye çalışan hümanist bir yöne sahip.

Ancak, geriye dönüp baktığımızda bu entelektüel çabaların mirasını ve çelişkilerini yeniden gözden geçirip, sömürge sonrası dünya için hâlâ işe yarayıp yaramadığını sormak lazım. Modern İslâm düşüncesi, sömürgeciliğin sona ermesine katkıda bulunup, Müslüman çoğunluklu bağımsız devletlerin kurulma aşamasından sonra bu sefer milliyetçilik ve ulus devletin menfaatleri ve buna bağlı olarak çoğunluğun iradesi ile azınlık hakları gibi sorunlara, üstelik Soğuk Savaş ideolojik çatışmasının ortasında, cevap vermek durumunda kaldılar. Eski sorulara verilen eski cevaplar, yeni sorunlar yumağı karşısında etkisiz ve geçersiz kaldı. Üstelik 1970'lerden sonra ise, milliyetçi ulus devletleri kuran Atatürk, Nasır, Cinnah, Sukarno gibi liderlerin, küçük düşürülmüş ve ezilmiş Müslüman halkların kurtarıcısı olma iddialarını reddeden yeni nesil İslâmcılar, ancak saf bir İslâm devlet anlayışının Müslümanlar için gerçek kurtarıcı olacağı tezine dayanan bir ideoloji geliştirdiler. Soğuk Savaş sonlarında ideolojik çatışma ve krizde şekillenen İslâmcılığa göre, daha önce Müslümanları kurtardığını iddia eden Atatürk ve Nasır arası liderler ve buna ek olarak ABD veya Sovyet yanlısı grupların hepsi neticede başarısız oldu. İslâmcılara göre, son ütopya olarak tekrar İslâm'a sarılmak gerekiyordu. Ama 1980'ler

ile 2010'lar arası dönemde yaşananlar bu İslâmcı ideolojinin ulus devlet menfaati ve milliyetçiliğine ciddi bir alternatif üretmediği ve Müslümanların karşılaştığı sorunları çözmek yerine, bu sorunların kaynağı olarak Müslümanların kendisini suçlayıp, Müslümanlar arasında daha fazla çatışma yarattığı görülmektedir.

Tipu Sultan'ın İngilizlere karşı Osmanlı hali-fesinden yardım istemesi, buna karşılık Halifenin yardım etmek yerine İngilizlerle iyi geçinin tavsiyesi de ilginç! Siyasetin jeopolitiği bugün de inkâr edemeyeceğimiz bir vaka. Bu tarihlerde birleşik bir İslâm fikrinin veya ümmet fikrinin karşılığının olmaması bu kavramları değersizleştirir mi? Tabi burada Akif Emre'nin 'İslâm âlemi' ile sizin 'İslâm dünyası' tanımlamalarınız birbirine karışıyor. Sanırım konuşma boyunca da hep karşıcak. Bugün Türkiye'nin Filistin, Mısır, Suriye, Irak, Doğu Türkistan vb. politikaları zannedildiğinin aksine İslâmcı değil ülke menfaatleri eksilidir. Bazen bu menfaatler kimi İslâmcıların görüşleriyle örtüşür, kimi zaman örtüşmez. Ülkelerin buna benzer faydacı stratejik düşünceleri Müslüman bireylerin İslâm âlemi ve ümmet fikrini ihmal etmesini gerektirir mi? Belki de Müslümanlar birey olarak bu kavramları devlet kullanımından kurtarmalıdır.

Ezilen ve haklarını arayan Müslüman halkların dayanışması ve ümmet fikrinin idealist ve ahlaki ilkelerini hayata geçirmek için onu, ulus devlet menfaatleri ve milliyetçilikten kurtarmak veya hamasi söylemlerden arındırmak gerektiğini pek çok Müslüman dillendiriyor son günlerde. Üzerine kafa yorunca muhakkak bunun için uygun yollar da bulunacaktır ve bazı güzel örnekler zaten görülebiliyor. Örneğin pek çok devlet lideri, Çin ile ilişkilerini öncelediği için Uygur halkının hakları konusunda sessiz kalırken, sıradan Müslümanlar bu konuda daha ilkeli dayanışma örneği gösterebiliyor. Benzer bir durumu Filistin halkıyla olan dayanışmada da görüyoruz. Ancak, Türkiye gibi ülkelerde Müslüman kamuoyuna sinmiş Osmanlı-Türkiye merkezli tarih anlayışı, hilafet nostaljisi veya Araplar ile diğer Müslümanları küçümseyen Türkiye'nin liderliği fantezileri ve genelde düşünce değil hamasi söylemlerin hâkimiyeti, bu tür enternasyonalist dayanışma olanaklarının da önünü kapatıyor. Osmanlıların, bir imparatorluk olarak İngilizlerin Hindistan'daki hâkimiyetine her zaman karşı olmadığını hatırlarken, imparatorluklar dönemi dünya düzeni vizyonları ile milliyetçiliğin gelişmesi sonrası dünya düzeni vizyonlarının da farkına varmak önemli tabi ki. Osmanlıların, örneğin 1857'de İngiliz yönetimine karşı Hint Ayaklanması sırasında o zaman direnen Hindu ve Müslümanlardan yana değil de İngilizlere sempati duyması da anlaşılabilir, zira bu Kırım Savaş'ından bir iki yıl sonra olan bir şey ve İngiliz-Osmanlı ittifakı mevcut. Zaten Hindistan da 1857'de henüz güçlü bir milliyetçi vizyona sahip değil, isyancılar gidip Delhi'de hiçbir etkin siyasi gücü

olmadan İngilizlerin himayesinde yaşayan son Babür Hükümdarını kendilerine lider seçiyorlar mesele. Mahatma Gandhi'nin kendisi bile 1910'lara gelene kadar Hindistan'daki İngiliz yönetiminin tamamen gitmesini değil, İngiliz idaresi altında eşit haklar için mücadele edilmesini savunuyor. Bir noktada, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu imparatorluklar bize eşit ve onurlu haklar vermeyecek, onun için bunlardan kurtulup bağımsız olmaktan başka çaremiz yok tezi ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, ben Sultan Abdülhamid antiemperyalist değil derken, herkes antiemperyalist idi ama sadece o öyle biri değildi, demek istemiyorum. İlk başlarda Cemaleddin Af-gani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza da İngiliz imparatorluğu konusunda çok net keskin reddiyeci vizyona sahip değil, sürekli eleştirirler bile.



1. Hindistan Ulusal Kongresi 1885

İSLÂM MEDENİYETİ TAHAYYÜLÜ

Medeniyet kavramı da İslâm dünyası gibi tartışmalı bir alan. Tek başına bir İslâm medeniyeti fikrinin de çağdaş bir yorum olduğunu söylüyorsunuz. Sadece Müslümanlar açısından değil bütün iz bırakmış toplumlar özellikle de imparatorluk coğrafyalarında birbirlerini etkiliyor ve dönüştürüyor. İslâm medeniyeti içinde birçok farklı kültürün, Hint, Grek, Ermeni, Rum ve diğer toplumların izleri mevcut. Aynı şekilde Batı medeniyetlerinde de İslâm toplumlarının etkisi kaçınılmaz. Sizin de belirttiğiniz gibi İbni Batuta'nın seyahatnamesinde de daha yakın dönemde Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde de İslâm medeniyeti, Batı medeniyeti diye bir ayırım yok. Böyle bir ihtiyaç da hâsıl değil. Ama birden bir şey oluyor 18. yüzyılda. Ne oluyor?

Medeniyet teriminin kendisi zaten 19. yüzyılda Avrupa'da çıkıyor, İslâm medeniyeti tahayyülü ise Avrupa sömürgeciliği ve üstünlüğü ile mücadele edilirken bu mücadelenin aracı olarak geliyor. Uzun bir müddet, Avrupa imparatorlukları medeniyet ve Avrupa medeniyetinin üstünlüğü tezini Çin, Hindistan veya Müslümanların yaşadığı yerlerde bir tür kültürel kodlara uyarlanmış ırkçı tez olarak kullanıyorlar. Beyaz adamın dünyayı medenileştirme misyonu olduğu tezi sömürgeci memurlara güven veren ve yaptıkları zulmü meşrulaştıran bir söylem. Başlangıçta Müslüman veya Hint veya Çin medeniyeti apolojetik mahiyette olup, bizim de medeniyetimiz var, biraz paslanmış ve geri kalmış olsa

da onu ihya edince beyaz adama ihtiyacımız kalmaz deniliyor, sonra ise asıl medeni olan biziz, Avrupalılar medeniyet adı altında vahşet içindeler tezine doğru evriliyor bu söylem. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki modern yıkım ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki atom bombası atılması gibi olaylardan sonra Asya'daki alternatif medeniyet söyleminin cazibesi daha da artıp milliyetçiliğe dayanak oluyor. İslâm medeniyeti fikrinin siyasi amaçları bu anlamda Çin, Asya, Hint, Afrika hatta Japon medeniyeti tezlerine benzeyecektir. Ama bazı farklılıklar da var ve bunlar çok önemli oluyor uzun dönemde. Örneğin, Hint medeniyet söyleminde ana vurgu Hint maneviyatına yapılır,

Hinduların eskiden bilimde ileri olduğuyla gurur duyulur, ama Hint bilimi olmasaydı Batı bilimi olmazdı tezi çok önemli değil. İslâm medeniyeti söyleminde, değişik sebeplerle bir bilim ve medeniyet altın çağı ve ondan sonra gerileme tezi ve bu arada Avrupa biliminin köklerinin İslâm biliminde olduğu ve İslâm bilimi ile İslâm dini arasında müspet ilişki bulunduğu varsayımı neredeyse bir imanın ilkesi haline geldi. Burada benim kitapta daha fazla tartışmasam da vurgulamak istediğim konu, bu medeniyet fikrinin kendisinin bir tarihi ve siyasi amacı olduğu ve başarıları kadar örttükları ve unuttuklarının da hatırlanması gerektiğidir. Mesela Anadolu İslâm medeniyeti denildiğinde, çok az insan Anadolu'daki Rum ve Ermenilerin Müslümanlarla etkileşimi ve ortaklaşa yarattığı mimari, sanat, kültürden bahseder, hatta hiç kimse bahsetmez. Hatta Türk-İslâm sentezi tarih tezlerine bakıldığında sanki Anadolu'da hiç Hristiyanlar ve Ermeniler yaşamamış izlenimi ediniyor insan. Buna benzer bir şeyi Yunanlılar da yapıyor olabilir ve onlar da Yunanistan'ı Batı medeniyeti içinde gösterirken, orada yüzyıllardır yaşamış Türk ve Müslüman varlığından bahsetmiyor olabilirler ama bir yanlış diğer yanlış haklı kılmaz. Zaten Hindistan veya Endonezya'ya gidince, İslâm medeniyetinin kozmopolit mahiyeti ve oradaki Hindu ile Budistlerden ayrılamayan yönlerini daha da iyi görebiliyoruz.

İslâm dünyası ve İslâm medeniyeti fikri birileri tarafından bir düşmanlık için ve sizin deyimimizle Müslümanları ırksallaştırmak için kurgulanmış olsa bile bunu Müslüman halkların özellikle son yüz yılda artan ümmet ve İslâm birliği talebinden ayırmak gerekmez mi?

İslâm medeniyeti fikri, 1870 ile 1970'ler arasındaki milliyetçi hareketlerle de çok yakından alakalıydı ve her kurulan Müslüman çoğunluklu ulus devlet, o ulusun niye o topraklarda egemenlik sahibi olması gerektiğini ve niye sömürge yönetiminde bağımsız olması gerektiğini bir medeniyet tezine dayandırıyor. Bu süreçte sadece İslâm medeniyeti değil, Türk, Arap, Fars ve Hint medeniyet tezleri de kullanıldı. Fas devleti, Moritanya'daki iddialarını, seyyid bir Sultan tarafından yönetilen bir İslam devleti olması tezine dayandırıyor mesele ve Moritanyalıların dini vecibeleri gereği Fas'a bağlı olmasını savunuyor. İran örneğin, ismini Pers ülkesi (Persia'dan) olarak 1930'larda değiştirip, Aryan ırkına ait olduğunu vurgulamak için İran terimini uluslararası kamuoyuna sunmaya başladı. 1977 yılında çok ilginç ve başarılı bir sanat sergisi yapılıyor Londra'da. Yaklaşık bir yıl boyunca Londra'daki tüm müzeler sergilerini İslâm dünyası sanatları ve medeniyeti üzerine ayırıyor. Açılışı Kraliçe Elizabeth'in yaptığı bu sergide İslâm felsefesi ve düşüncesi etrafında onlarca toplantı ve konuşma da düzenleniyor. İran devriminden yaklaşık iki yıl önceki bu olay şu açıdan önemli. Sömürgecilik dönemi bitmiş olsa ve yaklaşık elli kadar bağımsız Müslüman çoğunluklu ülke kurulsun da eski sömürge merkezinde gururla İslâm sanat ve medeniyeti sergileniyor ve pek çok ülkenin kültür bakanlıkları Londra'ya sergilenmesi için sanat eseri gönderiyorlar. Bu sergi etrafında bile İsrail ve İsrail yanlısı yayınlarda, 'Londra Müslümanlaşıyor ve bu İslâm medeniyeti saygınlığı Filistin bağımsızlık hareketine desteğe dönüşecek.' kaygısı var. Yani sömürgecilik sonrasında Müslümanların onlarca farklı ulus devletle bölündüğü zamanlarda bile, İslâm medeniyeti ve sanatı pek çok Müslüman ülkenin kültürel diplomasi alanında sahip çıktığı bir kavram. Ancak bu siyasi bir birlik idealini ifade etmiyor.

HALİFE UNVANININ KÜRESELLEŞMESİ

İslâm dünyasını konuşmaya başladığımız zaman söz ister istemez halifelik meselesine geliyor. III. Selim 16. yüzyılda hilafet makamını Osmanlı'ya taşısın da bu makamı siyaseten kullanmıyor. Manevi anlamıyla 19. yüzyıla kadar da hilafet makamı padişahlarca kullanılmıyor. Hatta Osmanlı halifesi Müslümanların koruyucusu olmasına rağmen, Hint Müslümanlarının, Rus Müslümanlarının yardım çağrısına cevap vermiyor ve onlara imparatorluklarınızla iyi geçinin tavsiyesinde bulunuyor. Bu tek taraflı bir şey de değil aslında. Müslüman imparatorluklarda yaşayan gayrimüslim tebaa ile Müslüman olmayan imparatorluklarda yaşayan Müslüman tebaa arasında bir denge, strateji gözetiyor her iki tarafta. Siz 'emperyal düzen' diyorsunuz buna. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise bu 'emperyal düzen' bozuluyor ve Osmanlı bu bozulmayı bir süre anlayamıyor sanırım. Anladıktan sonra ise bir

siyasi refleks olarak İslâm dünyası ve ümmet fikri mi gelişiyor?

Osmanlı İmparatorluğu, Mekke ve Medine'nin ve buna ek olarak Kudüs ve Nəcəf'in de hamisi olduğu için dünyanın değişik yerlerindeki Müslümanların gözünde bir saygınlığa sahip oluyor ama bu bir İslâm devleti ve hilafet teorisi içinde olmuyor uzun dönemler boyunca. Zaten Osmanlı sultanlarının egemenlik sıfatları Şah'lık (Padişah), Hakan'lık (ki İkinci Abdülhamid dahi halife olduğu kadar Han ve Hakan sıfatıyla bilinir) ve hatta uzun bir dönem Kayser'likti. Meslektaşımız Hüseyin Yılmaz'ın Kanuni dönemindeki hilafet anlayışı üzerine yazdığı kitaptan öğrendiğimiz kadarıyla, hilafet kavramının muhtevası da zaten daha manevi bir yorumla tabii tutuluyor o zamanlarda. Osmanlı sultanlarının Halife unvanlarının önemi, 1870'lerden sonra, ironik olarak sürekli savaş kaybetmelerine rağmen artıyor. Mesela Abdülhamid'in halife unvanının küreselleşmesi, '93 Harbindeki hezimetinin sonrasındadır. Hint Müslümanları Osmanlı'nın yenilgisi ve topraklarının küçülmesine rağmen, Osmanlı'ya kendi siyasi ve fikri kaygıları içinde, İngilizlerin siyasi egemenliğini dengeleyen manevi bir egemenlik kavramı içinde hilafete bağlılık adına daha fazla referansta bulunuyorlar. Zaten bu dönemde Mekke'ye hacca giden Hint Müslümanı sayısı 10 kat artıyor buharlı gemiler sayesinde. Belli açılardan Osmanlılar da şaşırıyorlar gibi hilafetin gücünün artışına; belli açılardan bir yük te getiriyor onlar için. Mesela, Abdülhamid muhalifi Jön Türkler, Paris veya Londra'da iken, sömürge yönetimi altındaki Müslümanların gözünden Osmanlı hilafetinin önemine şahit olunca, Abdülhamid'e karşı olsalar bile hilafete karşı eleştiri getirmiyorlar. Abdülhamid'in dünyadaki küresel hilafet saygınlığını yeterince kullanmadığını düşünenler de var ki zaten hilafetin önemi 1908 Jön Türk Devrimi'nden sonra iyice artıyor. Nihayetinde, 1914'e gelindiğinde hilafeti imparatorluklar arası barış tesisi için değil de cihat için kullanan Abdülhamid değil, onu yıkan Jön Türk liderleri oluyor. Burada Jön Türklerde de haksızlık etmemek lazım. Onların cihadı, Soğuk Savaş İslâmcılığında iddia edildiği gibi, aralarında sınırlar olmayan, sınırsız bir ümmet ideali de değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı hariciyesi, örneğin, İran'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğini sürekli savunuyor ve İran'ın en zayıf döneminde bile İran topraklarında hiçbir iddia da bulunmuyor. Yani 1914 cihadı zamanında bile Müslüman toplumların ayrı devletler halinde yaşaması gerektiği kanaati var. Bir de Türkiye'de unutulmuş başka önemli bir dönem vardır, o da 1918 ile 1922 arası, eski Jön Türk lideri Enver ve Cemal'in önderlik ettiği, Rusya'daki Bolşeviklerle iş birliği içinde yeni bir devrimci antiemperyalist İslâm ihtilali ve birliği hareketi ki bu Hindistan'da 1921-23 arası zirve yapacak hilafet hareketine de denk düşüyor. Zaten bugün *Payitaht Abdülhamid* dizisinde Abdülhamid'e atfedilen antiemperyalist İslâm

birliği siyasi vizyonu, Abdülhamid'den çok Enver Paşa'yı tarif eden bir düşünce. Hilafet fikrinin altın çağı, belki de tüm İslâm tarihi içinde, 1890 ile 1924 arası dönem. İronik olarak hilafet, daha çok manevi hilafet olarak tanımlansa da Ankara'daki Meclis tarafından küresel olarak en çok kabul gördüğü bir zamanda ilga ediliyor.

İSLÂM ÂLEMİNE LİDERLİK YAPMA İDDİALARI

Tam da buraya gelmişken İslâm dünyası fikrinin Türkiye dışındaki ülkelerde etkilerine bakmak faydalı olabilir. Bizim ülkemizde şöyle bir algı var. Biraz da Osmanlı bakiyesi olmanın verdiği bir dürtüyle dünyada İslâm adına ne yapılmışsa, iyi olan ne varsa 'biz Türkler' yapmışızdır ezberi hâkim. Yakın tarihe baktığımızda İslâm Dünyasının liderliği için ülkeler arasında bir gizli savaş olduğunu görüyoruz. Türkiye-Mısır, Mısır-Suudi Arabistan, Türkiye-Suudi Arabistan, Türkiye-İran gibi. Bu savaş hâlen de devam ediyor. Zaman zaman açığa çıkan, açığa çıkmadığı zamanlarda ise alttan alta işleyen bir savaş bu. Böyle bir hâkimiyet savaşı varken İslâm dünyası fikrinde bir çatışma olmaması garip olur sanki. Nitekim Mısır'ın sosyalist lideri Cemal Abdünnasır'ın ve Suud Kralı Faysal'ın İslâm dünyasına önderlik etme gayretleri ve İslâm dünyasının sözcüsü ve hamisi olarak kendilerini gösterme gayretleri, bunun yanında İran Devrimi ile birlikte Humeyni rüzgârının Sünni topraklarda estirdiği heyecan ve İran devletinin buradan rol kapma gayreti Türkiye'nin bu konuda hiç te yalnız olmadığını gösteriyor. Burada dikkat çeken bir başka husus ise Sosyalist Mısır ve seküler Türkiye'nin ülkelerinde uyguladıkları bütün baskı ve reddi miras politikalarına rağmen Müslüman coğrafyaya en azından söylem bazında bağlantıyı koparmamaları ve bu alanın siyasi, jeopolitik rantını toplamaya çalışmaları.

Osmanlı hilafetinin sona ermesinden sonra dünyanın değişik bölgelerindeki Müslüman liderler ve hareketler, diğer Müslümanların kaderiyle ve haklarıyla ilgili pek çok mücadeleye katılıyorlar. Filistin meselesi etrafında çok önemli bir hareketlilik var ve 1920 sonrasında Filistin davasına tüm Arap halkları ve Asya'daki Müslümanlar şiddetle sahip çıkıyor. Hindistan Müslümanları, örneğin, sadece Türkiye'ye değil, Fas'ın kuzeyindeki İspanya sömürgesi altındaki Rif'de ortaya çıkan direniş ve kurulan cumhuriyete de destek veriyor. Mısır, Filistin için defalarca savaşa giriyor ve yüzbinlerce şehit veriyor. En sonunda Mısır'ın, Camp David Antlaşması ile İsrail'le barış yapması, Mısır'ın hem Arap hem de bir Müslüman davası olarak Filistin için yaptığı fedakârlığı ortadan kaldırmaz. Yine Cezayir bağımsızlık mücadelesi sürecinde Türkiye NATO üyeliği sebebiyle Fransa'ya karşı çıkamazken, Arap halkları, Hindistan ve Pakistan Müslümanları ve Endonezya Müslümanları hep Cezayir halkının yanında tavrı alıyor. Mısır, Suudi Arabistan veya

İran'ın hakları ihlal edilen Müslümanların haklarını savunurken yer yer bu konuda İslâm âlemine liderlik yapma iddiaları da var. Ancak, ulus devletlerin enternasyonalist davalarında, ülke menfaati ile idealist dava arasındaki çelişkiler hep önemli olacaktır. 1974 Arap-İsrail savaşı sırasında, örneğin, Suudi Arabistan petrol boykotu iddiasını başlatıyor Mısır'a destek için ama ABD'ye petrol satışını hiçbir zaman kesmiyorlar. Zira Soğuk Savaşta Suudi Arabistan için ABD bir numaralı müttefik ve bir şekilde ABD'ye olan bağımlılığını Filistin yanlısı söylemlerle dengelemeye çalışıyor. İran dahi, devrimden sonra İslâm âlemi adına yaptığı büyük iddialara rağmen, Suriye'deki Esed rejimi ile ilişkisini hiçbir zaman bozmayıp, bunu idealist söylemiyle uzlaştırmaya çalışacaktır! İslâm âlemi adına yapılan idealist çağrılar ve ilkeler ile Türkiye, Mısır, İran ve Suudi Arabistan gibi liderlik iddiasındaki ülkelerin ulusal menfaatleri arasındaki müzakere ve pazarlık tüm bu rekabet halindeki ülkelerin ortak tecrübesi olacaktır.

Seyyid Ahmet Han'ın hem İngiliz Kraliçesine bağlı bir Hindistanlı İngiliz vatandaşı olması hem de İstanbul'daki halifeye bağlı bir Müslüman olması dikkate alındığında İslâm dünyasının irksallaştırılması için bir ulus devlet projesidir diyebilir miyiz?

Seyyid Ahmet Han'ın 1871'de İngiliz sömürge idarecisi ve oryantalist William Hunter ile yaptığı tartışmanın detaylarına çok iyi bakmak lazım. O tartışmada Hunter, Müslümanlar eğer dinlerinin ve şeriatın gereğini yaparlarsa, Kraliçeye sadık olamazlar diyor ve Hinduları daha sadık ve güvenilir gösteriyor. Seyyid Ahmet Han Hunter'a çok kızgın, onun fikirlerinin fitne olduğunu, eski fıkıh kitaplarını kafasına göre çok garip bir şekilde yorumladığını ve gerçek doğru yoruma göre Müslümanların Hindistan'ı Dârü'l-İslâm olarak görebileceğini ve Hindulara nazaran kendilerinin daha güvenilir olabileceğini yazıyor. Oradaki asıl tuzak ve fitne, Hindistan'ın Hindu çoğunluk ve Müslüman azınlık olarak ikiye bölünmesi. Müslümanları azınlıklaştıran bu tez onların irkileştirilmesiyle yakından alakalı. Bir diğer irkileştirme tezi ise, bunlar her an cihat ilan edebilir, bir Müslüman bir Hristiyan'a asla itaat etmez varsayımı. Daha önce bu bilinse bile insanlar böyle rakam ve oranlara dayalı çoğunluk ve azınlık hesabı yapmıyordu. Buradan milliyetçi ayrıma ve taksime doğrudan bir hat olmayabilir. 1871 ile 1947'de Pakistan devleti kurulana kadar köprünün altından çok başka sular akıyor ama Seyyid Ahmet Han'ın kurduğu Ali Garh Üniversitesi, küresel anlamda fikir üretebilen, hem İngilizlere sadık ve hem de Osmanlı halifesine saygı duyan bir yeni nesil Müslüman aydın yetiştiriyor. Onun en meşhur öğrencisi Şibli Numani'dir. Bu âlim 1892'de İstanbul'u ziyaret ediyor. Yıldız Camii'nde Abdülhamid'le aynı anda Cuma namazı kılarak gözyaşlarına hâkim olamayacak kadar

duygulanıyor. Fatma Âliye Hanım'ın Müslüman kadının hakları konusundaki yazılarını çok beğeniyor ve onları Urduca'ya çevirttiriyor. Şibli Numani zaman geçtikçe, daha fazla

İngiliz yönetimini eleştirip, daha sıkı bir şekilde Osmanlı taraftarı olacaktır. Bunun İslâm'ın ırkileştirilmesi ile yakından ilişkisi var tabii ki. Ama Birinci Dünya Savaşı'na kadar kraliçe (sonra kral) ve halifeye çifte sadakat tezi Hint Müslümanları arasındaki hâkim eğilim olacaktır.

19. yüzyılın sonuna doğru o güne kadar Osmanlı'nın yaygın kullanmadığı dünya Müslümanlarının da çok ihtiyaç duymadığı halifelik kavramı yükselişe geçiyor. 1907'de Kahire'de toplanan Dünya Müslümanları Kongresi'nin önderliğini Kıbrıs Müslümanlarından İsmail Gaspıralı ile Mısırlı Reşit Rıza yapıyor. Osmanlı bu kongreye pek de ilgi duymuyor. Bu dönemde Osmanlı, Hristiyan tebaasını imparatorluk içinde bir arada tutmaya çalışıyor. Aynı tarihlerde ise Batı, Müslüman tebaayı ayırıştırmakla, yok etmekle meşgul. İki imparatorluk coğrafyası çok farklı tutum sergiliyor.

Evet, belki de Ermeni tehcirine kadar (daha önce de 1890'larda Ermenilere karşı yapılmış saldırılar var) Osmanlı'nın gayri Müslimlere verdiği vatandaşlık hakları, Avrupalı imparatorlukların Müslüman tebaasına verdiği haklardan daha fazla. Yani çoğulculuk açısından Osmanlı bir adım önde gibi, Balkanlardaki tüm problemlere rağmen. Arap Hristiyanları, 1860'da Şam'daki Hristiyan karşıtı saldırının ardından küsmeyip tam tersine Osmanlıcılığa sarılıyorlar. Zaten ondan sonra da Osmanlı'nın Arap vilayetlerinde Osmanlılık çok güçlü bir aidiyet kimliği oluyor. İşin garibi, Osmanlı'nın gayrimüslim tebaaya verdiği haklara rağmen bunları yeterli bulmayıp baskı yapan, Osmanlı'yı medeni bulmayıp, hukuki eşitliğini inkâr eden Avrupa imparatorlukları, Osmanlı Müslüman elitininin 1915 Ermeni tehciri ile 1923-24 Türk-Yunan mübadelesi sonrasında Türkiye'deki gayrimüslim nüfus önemsiz bir azınlık seviyesine indirilince bu sefer Türkiye'yi Lozan'da âdeta ödülendirip, kapitülasyonları kaldırıp, tam hukuki eşitlik veriyorlar. Dikkat ederseniz, Türkiye Lozan'da Müslüman çoğunluklu bir ülke olarak tanımlanır. Cumhuriyet dönemindeki laiklik tartışmalarında, Türkiye'nin temeli ve hukuki tapusu olan Lozan'da

Müslüman çoğunluklu ülke olarak tanımlanması pek gündeme gelmez nedense.

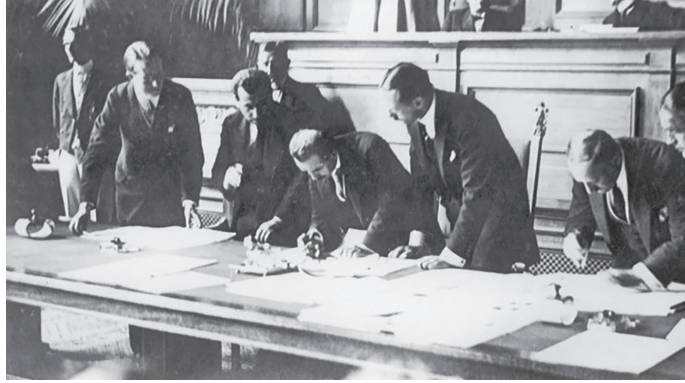
EMPERYAL PARANOYA, IRKÇILIK VE SİYASİ ORTAM

İslâm Birliği fikrinin yaygınlaşmasında Müslümanlardan çok Batılıların emeği var gibi. Telgraf, tren, buharlı gemi, matbaa sonrası gazete ve dergiler Müslümanların iletişimini ve temasını kolaylaştırıyor. Böyle bir ortamda Batının kendisine sadık Müslüman tebaayı düşmanlaştırması çok aptalca değil mi?

Evet, ırkçılık zaten geriye dönüp bakıldığında imparatorluklar için çok aptalca bir süreç. Edward Said'in *Oryantalizm* kitabında meşhur bir tez vardır, oryantizmi imparatorluk için kullanışlı ve güce hizmet eden bilgi üretimi olarak sunar ve bu doğrudur da. Ancak, emperyal paranoya ve ırkçılık, oryantizmi aynı zamanda imparatorluğa hizmet eden değil, onu yıkan bir süreç yapıyor. Edward Said'in kitabını eleştiren ve onun eski bir dostu olan

Sadık el-Azm ilk kitap eleştirisinde bunu yazmıştı: "Bu *Oryantalizm* kitabıyla sen ne yapmak istiyorsun, Avrupalı sömürgecilere sizin Doğu ve Müslümanlar hakkında ürettiğiniz bilgiler fantezi ve yalan ve sizin imparatorluğunuzda da tam hizmet etmemiş mi demek istiyorsun?" diye soruyor Ed-

ward Said'e. Yani *Oryantalizm* kitabını okuyan bir sömürgeci, aslında daha iyi bir sömürgeci olabilir miydi? sorusunu soruyor. Edward Said bu eleştiriye çok kızdığı için daha sonra mektuplaşsalar da bir daha Sadık el-Azm ile küsüp hiç görüşmeyecektir. Geriye dönüp bakıldığında, İngilizlerin Müslüman isyanı korkusunun hiç temeli olmadığı görülecek. 1857 sonrasında hiçbir yerde ciddi bir isyan olmuyor. Ama İngilizler her yerde fanatik Vahhabi izleri görmeye devam edip, ironik olarak 1920'lerden sonra ise Vahhabi mezhebine sahip Suudi Devleti'ni destekleyeceklerdir. Benzer bir şeyi Osmanlı için de söyleyebiliriz ama. Osmanlı'nın Ermeni nüfusu, çoğunluk olarak Osmanlı'ya sadık olup, yaptıkları eleştirileri de imparatorluğu ıslah etmek için yapmış olsa da 1915'e gelindiğinde, emperyal paranoya tüm Ermenileri tehlikeli görüp, gösterip, tehcir kararını meşrulaştırıp, yaygınlaştırıyor. O da bir anlamda Osmanlı içinde Ermeni nüfusun ırkileştirilmesi olarak görülebilir. Cumhuriyet döneminde



Lozan Barış Antlaşması

de benzer bir süreç Türkiye'nin Kürt nüfusunun ırkileştirilmesi sürecinde görülebiliyor.

Bu dönem aynı zamanda kendilerini aşağılayan Batı'ya karşı Müslümanların entelektüel bir mücadele verdiği zamanlara dönüşüyor. Müslüman entelektüeller kendilerine saldırılan konularda cevaplar yazıyor, kitaplar yayınlanıyor. İslâm'da Kadın, İslâm'da Cihat, İslâm'da Bilim gibi. Bu eserlerin hangi şartlarda ve ne için yazıldığını bilmeyen okur için tehlikeli bir düzlem değil mi bu? Bu reaksiyonu anlamakla birlikte bu eserlerin çağlar üstü kalıcı metinler olduğunu söyleyebilir miyiz?

İnsanlık tarihindeki tüm fikrî metinler muhakkak bir problem ve siyasi ortam içinde doğduğu için, modern Müslüman düşüncenin sömürgecilik ve ırkileştirme bağlamında gelişmesinde anormal bir durum yok tabii ki. *Bilakis, bu tür derter çok yaratıcı sentezlerin doğmasına ve bir anlamda İslâm düşüncesinde bir altın çağın yaşanmasına vesile oldu. Asıl mesela, daha sonraki nesillerin bu metinlerin tarihsiz ve siyasi bağlamı olmadan, sırf vahyin veya Kur'an'ın lafzının doğru yorumlanması olarak görmeleri.* Sorun bu düşünürlerde değil, ondan sonraki nesillerin bu fikrî mirası sahiplenmesi ve geliştirmesinde. Bazı zor durumlar ve gelişmeler, Müslümanların yüzyıllardır ihtiyaç duyduğu yeniliklerin ve fikrî açılımların da önünü açtı. Fatma Âliye Hanım ile Halide Edip Adıvar dönemlerindeki Müslüman kadını, entelektüellerin dinî eşitlikçi ve özgürlükçü bir biçimde yorumlama başarısı artık herkesin sahiplendiği bir miras. Bugün hiçbir Müslüman, cariyelik kurumu Kur'an ve sünnette vardı, geri getirmeliyiz demiyor (umarım). Aynı durum kölelik için de geçerli. Yüzyıllardır uygulanan kölelik, 19. yüzyıl boyunca, Müslüman âlimlerin Kur'an'ı ve sünneti kölelik karşıtı bir yoruma tabi tutmasıyla sona erdi. İslâm dininin bu yeni ve modern yorumları, bugün hepimizin sahiplendiği bir icmâ statüsünde. Hatta İslâm dini, ırkçılık, ayrımcılık ve kölelik karşıtı bir din olarak yorumlanıyor dünyanın pek çok yerinde.

İSLÂM ÂLEMİ VE BATI ÇATIŞMASI HİKÂYESİNİN TEMELİ

Siz İslâm ve Hristiyanlık çatışmasının tarihte olmadığını, günümüzde Medeniyetler Çatışması olarak ifade edilen tezin 1900'lerin başından itibaren tarih sahnesine çıktığını, iki dinin mensuplarının yüzlerce yıldır birlikte yaşadığını, bu çatışma düşüncesinin sahil olmadığını söylüyorsunuz. Selahattin Eyyubi'nin, Endülüs Emevilerinin tarihteki birçok kahraman ve birçok savaşın bu çatışma tezi için hatırlandığı düşüncesi belki de geç kalmış bir hafıza tazeleme sürecidir. Böyle bir çatışma hiç yoktu birdenbire icat edildi derken hiç şüphe etmiyor musunuz?

Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında hiç çatışma yoktu demedim zaten hiç. Tabii ki pek çok yerde, Osmanlı'nın Habsburg İmparatorluğu veya Rus İmparatorluğu ile yaptığı savaşlarda görüldüğü gibi, Müslümanlar ile Hristiyan askerler arasında savaş sürekli olagelmisti. Ama bu eskiden bir küresel medeniyetler çatışması olarak görülüyordu. Zaten Müslümanların büyük çoğunluğu, Hristiyanlar ile değil de Budist ve Hindularla beraber yaşıyordu. Bugün bile Müslümanların büyük çoğunluğu Mekke'nin doğusunda veya güneyinde, Avrupa'dan uzakta yaşar ve Avrupa ile ilişkisi sömürgecilik döneminde şekillenir. Buradaki soru şu: Niçin Viyana seferlerinde olduğu gibi, Osmanlı ile Habsburg imparatorlukları arasındaki savaşlar daha sonraki Müslüman tarihi algısında temel bir yere oturtuldu. Üstelik, Viyana seferlerinde dahi Protestan Macarlar Osmanlı'ya sempati duyuyor ve Osmanlı saflarında savaşan Hristiyanlar var. Hatta o dönemlerde Osmanlı ile Fransa krallığı müttefik. Garip bir şekilde, Habsburg ve Katolik propagandanın yarattığı tarih tezi, 19. yüzyıl sonunda sanki tüm İslâm âlemi ve Batı çatışması hikâyesinin temelini oluşturacak. Endülüs Emevileri ve Haçlı tecrübesi de o bölgedeki Müslümanlar için önemli muhakkak ama 17. yüzyılda, tüm tarihi içine alan bir İslâm dünyası ile Hristiyan Batı çatışması tezi yok hâlâ. Safaviler, Habsburg elçisine niye Osmanlı ile barış yaptınız diye kızabiliyor ve onların gözünde Habsburg müttefik, Osmanlı düşman. Burada bakın Şiiler İslâm ümmetine ihanet ediyor tezi de çok yanlış. Memlûklular Sünnî ve Mekke-Medine'nin hamisi olduğu gibi, Abbasi hilafetini de koruyordu ama Osmanlı bunlara rağmen gidip onlara savaş açtı. En çarpıcı örnek, Safevi hanedanından sonra İran ve Afganistan bölgesine hâkim olan Nadir Şah belki de Hindistan'daki Müslüman hanedanla yönetilen Babür imparatorluğunu zayıflatan ve yıkan Avrupalılar değil, ilk Nadir Şah. 1739 yılında Delhi'yi yağmalıyor ve tüm Hint Babür hazinesini ganimet olarak alıyor. O kadar çok ganimet topluyor ki, birkaç yıl kendi tebaasından hiç vergi alma ihtiyacı hissetmeyecek. Eğer bunu yapmasa Nadir Şah, Babürlüler İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin askerî gücü ve siyasi genişlemesine karşı direnebilirdi belki. Hatta istese Nadir Şah, Delhi'de kalıp, kendi hanedanıyla orayı da yönetebilirdi. Bu savaş tüm Hindistan ve dünya tarihi için çok önemli ama İslâm-Batı çatışması tezinde hiçbir yere oturmuyor. Son bir not: 19. yüzyıl tarih anlatılarının kurulmasından önce ne Endülüs ne de Haçlı seferleri bugünkü gibi Müslüman tarih kimliğinin merkezinde bir yerde. Endülüs, Avrupa'da bir Müslüman devleti olduğu için çok kıymete biniyor. Haçlı seferleri de bilinir ama tarihteki en önemli olay olarak görülmezdi. Moğol hâkimiyeti daha önemli ama o bile İslâm medeniyetini yıkan barbar Moğollar olarak anlatılmazdı 19. yüzyıl öncesinde. Bilakis Cengiz Han, Büyük İskender gibi Müslüman sultanlar arasında saygı ile anılan bir rol model olacaktı. Timur gibi Müslüman hakanlar, kendilerini

hem Cengiz Han ve hem de Hz. Muhammed'in ortak torunu ve varisi olarak görebilecektir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI

Bizim romantik tarih anlatımımızda, Hindistanlı ve Afrikalı Müslümanların Birinci Dünya Savaşı'nda kime karşı savaştıklarını bilmedikleri anlatılır. Siz ise Hindistanlı ve Afrikalı Müslümanların İngiliz ve Fransız ordusunda savaşırken bir anlaşmaya sadık kaldıklarını savaştan sonra ise verilen sözlerin tutulmadığını söylüyorsunuz. Şerif Hüseyin'in Osmanlı'ya isyanı da bu şekilde gelişiyor ve ona verilen sözler de tutulmuyor. Hatta siz Şerif Hüseyin'in Hicaz Demiryolu'na sabotaj saldırılarının fikren hilafet kavramını sona erdirdiğini söylüyorsunuz. Dönemin şartları göz önüne alındığında bunlar olmayabilir miydi, reel politik buna izin verir miydi?

Eğer Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girmeseydi, bunların hiçbiri olmayabilirdi ve özellikle Osmanlı'nın Arap vilayetlerinin Anadolu'daki Kürt, Türk ve Ermenilerden ayrılmasının hiçbir sebebi ve kökleri yok gibiydi. Buradaki en büyük kurban Osmanlı'nın Irak, Suriye, Filistin'deki Arap vatandaşları olacaktır neticede, onu unutmamak lazım. Değerli meslektaşım Mustafa Aksakal Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girişiyle ilgili çok ikna edici bir kitap yazdı ve burada mesele Enver Paşa ve ekibinin kararı değil, İtalyanların Libya'yı işgali ve Balkan Savaşları sonunda tüm Osmanlı elitleri başka bir yol göremiyordu diye kanaat öne sürüyor, ama az da olsa başka bir dizi karar verme ihtimalleri vardı. Mesela, İngilizler denizaltıları ile Yavuz ve Midilli diye adlandırılacak savaş gemilerini bombalaysaydı, savaşa girecek bahane de ortadan kalkabilirdi.

Hint ve Afrika Müslümanları cihat ilanı karşısında çok endişeliler ve siyasi/dini mesele ayrımı ile cihadın mantığına karşı çıkıyorlar. Zaten sömürge altında oldukları için başka çareleri de yok denebilir ama o dönemde bir tartışma var. İngilizlerin Hint Müslümanlarına verdiği sözler çok önemli. Bu dini bir savaş değil, siyasi bir çatışma. Siz bana sadık kalırsanız, İngiltere hilafeti korumaya söz veriyor ve Arabistan'daki kutsal topraklara dokunmayacak sözü veriyor. Filistin'de Yahudi anavatanı kurmaya söz veren Balfour Deklarasyonu, bir anlamda Hint Müslümanlarına verilen sözün ihlali ve hakaret gibi. İstanbul'un işgalini, hatta Yunanistan'ın İzmir'i işgalini de Hint Müslümanları kendilerine verilen sözlerin ihlali olarak görüyor. Onun için Birinci Dünya Savaşı başladığında Cihat fetvasına uymayan Hint Müslümanları (ve Hindular) savaş sonrasında Kurtuluş Savaşı'na destek için müthiş bir kampanya başlatıyor ve İngiliz yönetimini çok korkutuyorlar. 1920-1923 arası Hilafet hareketi, 1857 isyanından sonraki en büyük halk mobilizasyonu. Gandhi gibi Hindu liderler de İngilizlerin Müslümanlara verdiği sözü tutmadığını düşünüp

dillendirerek Hilafet hareketine destek veriyor. İslâm âlemi fikrinin en güçlü olduğu dönem belki de bu dönem. *Yalnız buradaki en trajik gelişme, Osmanlı vatandaşı Araplar ile Türk Müslümanların ayrılması olacaktır. Zira savaş sonuna kadar, Mekke'deki Şerif Hüseyin'in isyanına rağmen Arap halkları Osmanlı'ya sadık kalıyorlar. Savaş bitip, Osmanlı ordusu Arap eyaletlerinden çekilince, mecburen onlar kendi kurtuluş savaşını bir Anayasal Arap krallığı adına başlatıyorlar. Zaten 23 Nisan'da Ankara'da Meclis'in açılmasından önce Şam'da bir Arap meclisi toplanıyor ve Şerif Hüseyin'in oğlu (ve sonra Irak Kralı olacak) Faysal'ın liderliğinde vizyon olarak Filistin'i de içine alan bir Arap anayasası ve krallığı ilan ediliyor. Reşit Rıza da bu süreçte çok aktif ve anayasa ile Kral ilan edilen Faysal'ın yetkilerinin İslâmî bir şekilde sınırlandırıldığını düşünüyor. Ancak, Fransız sömürgeciliği Suriye'yi işgal edip buna son veriyor. Buradaki trajik ve hazin gelişme, 1919 ile 1923 Lozan arasında Türk ve Arap Osmanlıların kaderinin ayrılması. *Son ana kadar, örneğin, Filistin ve Suriyeliler Lozan'da Türk heyetinin kendi durumlarını da gündeme getirmesini ve kendi haklarının savunulmasını istiyor. Ama Türk heyeti, stratejik olarak Misâk-ı Milli'yi gerçekleştirmek isterken, pazarlık olarak Osmanlı'nın Arap eyaletlerindeki hak iddiasından vazgeçiyorlar. Türk tarih kitaplarında Arapların Osmanlı'ya ihanet ettiği yazılırdı uzun dönem. Bu doğru değil ve hatta Lozan'da Türkiye Araplarla ilişkisini kesince, kısmen Türkler Araplara ve Osmanlı'nın Arap eyaletlerine ihanet etmiş oluyorlar. Zaten Osmanlı'nın Arap vilayetlerinin, Osmanlı içindeki özgür ve eşit vatandaşlık statüsünden, 1919 sonrasında sömürge haline gelmesinin sonuçları yüzyıl sonrasında bugünlerde bile görülebiliyor. *Türkiye'de Lozan zafer mi hezimet mi? tartışmasında hâlâ Lozan ile Filistin meselesi ilişkisi hiç düşünülmez. Hâlbuki Sevr Antlaşması'nda Osmanlı Arap eyaletlerindeki haklarından feragat etmişti. Lozan'da Sevr iptal edilince, Türkiye'nin tekrar Filistin'deki Siyonizm ve Balfour Deklarasyonu konusunda itiraz etme hakkı doğmuş oluyordu. Ancak, Ankara hükümeti, zaten Misâk-ı Milli için başka bir sürü müzakerede bulunduğu için Filistinlilerin durumunu Lozan'da gündeme getiremiyor bile.***

Biz, hilafet, İslâm birliği gibi ifadeleri Sultan Abdülhamid'in devlet stratejisi olarak öğrendik. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hatta Sevr'den sonra galip devletlerle anlaşamayan Ankara hükümetinin Hint Müslümanlarının desteğini, parasını alabilmek için hilafet bayrağını yeniden yükselttiğini görüyoruz. Ve bunu Ankara hükümeti adına Mustafa Kemal yapıyor. Türkiye şartlarında üzerinde konuşulamayan konulardan biri de bu. Bu ülkede bir Kemalist'e Mustafa Kemal'in hilafet siyasetini anlatmaya kalkışırsanız çok değişik ve tehlikeli tepkiler alabilirsiniz.

Atatürk ve Ankara hükümetinin Kurtuluş Savaşı sırasındaki dünya Müslümanlarına yaptığı çağrılar, İttihad ve Terakki'nin çağrısından çok, Abdülhamid dönemindeki İttihâd-ı İslâm stratejisine daha çok benziyor. Abdülhamid, hilafet ve İttihâd-ı İslâm fikrini, İngilizlere veya diğer Avrupa imparatorluklarına cihat ilan etmek için kullanmamıştı. O İttihâd-ı İslâm fikrinin Müslümanların manevi bağlarını güçlendireceğini, eğitim ve ekonomik terakki ile haklarını elde edip, Osmanlı'nın uluslararası konumuna da katkı sağlayacağını düşünüyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndaki cihat ilanı bu siyasetten çok keskin bir uzaklaşma. Savaş bitince, Enver ve Cemal paşalar, Bolşevik Devrimi'nin de yarattığı fikri ortam içinde ve Paris Barış Antlaşması'nda Türk ve Müslümanların haksız yere cezalandırıldığı kanaatine binaen uluslararası Müslüman devrimci-ihtilali adına bağlantılara devam ediyorlar. Ancak Ankara hükümeti, daha temkinli ve dikkatli, Hint Müslümanlarından ekonomik ve siyasi güçlerini ekonomik ve siyasi baskı için kullanmalarını istiyor. Bir taraftan mali yardım alırken, bir yandan da Hint Müslümanlarının Londra ve hatta Paris üzerinde baskı kurmasını teşvik ediyor. Zaten, İngiltere'nin Hindistan'la ilgilenen sömürge bakanlığı Osmanlı'yla veya Müslüman Türklerle daha iyi şartlarda anlaşma yapılmasını bu yüzden istiyor, Hindistan'daki hilafet yanlısı hareketliliğin daha da yükselmesinden çok çekiniyorlar. Enver ve Cemal Paşa'nın hareketliliği de İngilizleri korkutuyor tabii ki. Bir Bolşevik ve İslâm âlemi iş birliği onlar için tam bir kâbus senaryosu. *Burada unutulmaması gereken önemli diğer bir husus ise, Hindistan'daki hilafet hareketinin topladığı yardımları, İstanbul'daki halifeye değil Ankara'daki hükümete ve Meclis'e göndermesi. Kurtuluş Savaşı'nın bir taraftan kendilerine haksızlık edilen Osmanlı Müslümanlarının haklı mücadelesi ve diğer yandan hilafeti koruyacak bir mücadele olarak görülmesi çok önemli. Bu süreçte Reşit Rıza gibi isimlerinde Ankara hükümetine sempatiyle baktığını, hatta Osmanlı hanedanı sürgüne gönderildiğinde ve Abdülmecid Efendi'nin manevi bir halife olarak atandığı durumda bile, Reşit Rıza bunu olumlu bir gelişme olarak yorumluyor. Ta ki 1924'te hilafet kaldırılana kadar. Ancak özet olarak Mustafa Kemal zaten 1914'te cihat ilan eden Osmanlı halifesinin bir komutanı ve 1919-1924 arasında da hilafet müessesinden vazgeçmiş değil ve hilafetçi sayılır.*

LOZAN VE HİLAFET TARTIŞMALARI

Hint Müslümanlarının hilafeti korumak için Ankara Hükümeti'ne yani Mustafa Kemal'e verdiği desteği, gönderdiği paraları düşününce 1924'te hilafetin kaldırılması Hint Müslümanlarını çok şaşırtmış olmalı. Siz Lozan'da hilafetin kaldırılmasıyla ilgili bir madde olmadığını söylüyorsunuz. Oysa İngilizlerin Hint Müslümanlarının hilafet hassasiyetinden çok korktuklarını biliyoruz.

Açıkça olmasa da bu konu masaya konmuş olamaz mı? Lozan'ın gizli maddesi meselesi İslâmcı tarihçilerin üzerinde çokça durduğu bir konu. Günün şartları düşünüldüğünde de mantıklı duruyor. Öte yandan Valentine Chirol'un "Yeni Türk devleti bir cumhuriyettir ve laik bir devlet olduğunu, yani tam da İslâm'ı reddettiğini ilan etmiştir." sözleri sadece şahsi bir sevinç narası olarak görülebilir mi?

Valentine Chirol, dönemin İngiliz emperyal düşünürleri arasında en ırkçı tezlere sahip isim, zamanında Japonya aleyhine de çok yazıları oluyor ve Japonya'nın güçlenmesi ve Asya'nın uyanışı, beyaz adamın dünya hâkimiyeti için zararlıdır gibi tezleri var. Çok yazan birisi. Ancak, onun bu sözleri, Lozan'da gizli bir madde olduğu anlamına gelmez. Lozan'da barış imzalandığında Osmanlı hilafeti fazlasıyla siyasallaşmış bir durumda ve hilafetin taşıdığı imparatorluk ve enternasyonalizm mirası ile yeni kurulmaya çalışılan dünya düzeni arasında bazı çelişkiler var. Burada Hint Müslümanlarının mücadelesi ve Ankara hükümetinin askeri ve diplomatik başarılarına ek olarak hatırlanması gereken üç ayrı husus daha var. Birincisi, Ankara hükümeti ve Lozan'da sınırları belirlenen Türkiye ile Birinci Dünya Savaşı sonrası sömürgeleştirilen Osmanlı'nın Arap vilayetlerinin ilişkisi ne olacak meselesi. Yani 1919 Milletler Cemiyeti ve Wilson'un halkların kendi kaderini tayini ilkesi, genelde milliyetçiliğin yükseldiği ve imparatorlukların yıkılmasının dönüm noktası zannedilir ama Arap Ortadoğu için bu böyle değil. Onlar bağımsız iken (Osmanlı'nın parçası olarak) Birinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge altına giriyorlar. Ve Arap liderlerin mücadelesi başlangıçta bir şekilde Türklerle ve Ankara ile iş birliğini de içeriyordu. Lozan'da Türkiye bu ilişkileri kesiyor ve eski Osmanlı Arap vilayetlerini İngiliz ve Fransız sömürmesine ve Siyonizm'e terk etmiş oluyor. İkincisi ise, bu tavize karşılık, Ankara hükümeti Lozan'da büyük bir hukuki başarı elde ediyor. Kapitülasyonlar kalkıyor. Hukuki eşitlik kazanıyor ve Misâk-ı Milli'nin büyük bir kısmını elde ediyor. Bu arada da tehcir edilen Ermenilerin geri gelmesinin önüne geçip, kalan Ermeni nüfusu etkisiz bir azınlık duruma getirme hususunda İngilizlerin onayını almış oluyor ve ülkedeki Rumları Yunanistan'ın Müslüman nüfusuyla mübadele ediyor. Bunlar insani olarak çok acı ve hazin kararlar ancak Müslüman Türk milliyetçileri, bu gayrimüslim azınlığın minimum seviyeye indirilmesini elzem görüyor gelecekteki egemenlikleri ve meşruiyetleri için. Üçüncüsü ise, tam bu noktada, Türkiye Asya ve Afrika'da itibarı yüksek ama Avrupa ve ABD kamuoyunda hâlâ en çok nefret edilen Müslümanlar. Yani, yeni kurulan dünya düzenine eşit bir ülke olarak girmesine rağmen Türkiye kültürel olarak o düzene ait değil. Şöyle düşünün, Türk elitleri hep on yıllardır 1856 Paris Antlaşması'nda Türkiye Avrupa'nın parçası iken, zamanla dışarı atıldı ve haksızlığa uğradı derdi. Lozan bu açıdan bir zafer olarak görülüyor, zira 1856'ye geri dönmüş ve Türkiye Müslüman

çoğunluklu, eşit ve egemen devlet olarak tanınmış durumda. Ama hâlâ bir güvensizlik var. Türkiye'nin Müslümanlığı bir avantajdan çok bir yük ve mesele gibi. Bu noktada hilafetin kaldırılması ve Batılılaşma ile Ankara hükûmeti liderleri bu imajlarını değiştirmek istiyor gibiler ve Türkiye dışındaki Müslümanlarla bağlarının yük olan kısmını da atmış oluyorlar. Yani bu hilafet ilgası hâlâ, İngilizlerin değil de Ankara hükûmeti liderlerinin projesi olarak görülüyor. Zaten Mekke, Medine ve Kudüs kaybedildiği için hilafetin kutsal toprakların hamisi ve hizmetkârı olma özelliğini de kaybetmişti Osmanlı hanedanı. Ancak, burada Türkiye Arap âlemiyle tüm bağları kesti tezi de doğru değil. Hâlâ ilişkiler canlı ve Türkiye hayranı çok Arap lider var. Mısır'dan Irak'a kadar olan bölgede sıkça İstanbul'u ziyaret ediyorlar.

İŞ BİRLİĞİ ARAYIŞLARI VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İslâm dünyası fikri başka bir boyut kazanıyor. Abdürreşid İbrahim Japon İmparatorunun daveti üzerine Japonya'ya yerleşiyor, Filistin Emiri Almanlara yanaşarak Kudüs'ü özgürleştirmeye çalışıyor, İtalya ve Sovyetler Birliği'ne yanaşarak İslâm dünyası fikrini diri tutmaya çalışan liderler, isimler var. Bu politikaların doğruluğu yanlışlığı bir yana, siz 1923 Lozan Antlaşması ile İslâm birliği fikrinin bir yanulsama olduğunun anlaşıldığını söylüyorsunuz. İslâm dünyası fikrini Osmanlı ile eşleştirmek, Osmanlı'ya görüldüğünden daha büyük anlamlar yüklemek anlamına gelmez mi? Bir de İslâm dünyası fikri bir entelektüel zihin meselesi midir, yoksa bir devletler politikası mı? Devletler için içine girince renk değişiyor sanki.

İslâm âlemi fikrinin muhtevasının gerçekliği ne olursa olsun, Osmanlı Sultanlarının halife olarak dünyanın her yerindeki Müslümanlar arasında 1900 ile 1924 arasında kazandığı manevi saygınlığa daha sonra hiçbir Müslüman kral, sultan ve başkan ulaşamıyor. Kitap biraz da bunun sebebini tartışıyor ve Osmanlı halifelerinin küresel itibarının, Müslümanların ırkileştirilmesi ve emperyal dünya düzenine karşı direnişle alakalı olduğunu iddia ediyor. Osmanlı hilafeti kalktıktan sonra da tabii ki İslâm âlemi tahayyülü devam edecek değişik sebeplerle. Filistin meselesi, Müslümanlar arası İslâm âlemi idealizmini canlı tutan bir dava oluyor mesela. Ama aynı zamanda, Avrupa imparatorlukları arasındaki fantezi, içi boş İslâm âlemi tahayyülleri de buna değişik katkılarda bulunuyor. Mesela Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki aynı kadro ile İslâm âlemi adına hamilik üstlenip cihat etmeye çalışması çok garip. Sanki Birinci Dünya Savaşı'ndaki cihat girişiminden hiç ders almamış gibiler. Aradan da 25 yıl geçmiş olmasına rağmen. Yine bu İslâm âlemi

hamiliğine Mussolini'nin İtalya'sı da karışmak istiyor, Libya'daki zulümlerine ve Müslümanlar arasında hiç itibarları olmamasına rağmen. Japonya'nın İslâm âlemi hamiliği iddiası sanki daha başarılı görülüyor ama o da çelişkilerle dolu. Abdürreşid İbrahim 1933 yılında Japonya'ya gidip, İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru vefatına kadar bu Japon projelerine katkıda bulunuyor. Ancak, bunun etkinliği de zayıf kalacak. Müslümanlar saf değil neticede. Kimin niye İslâm âleminin kurtarıcılığı iddiasında bulunduğunu çok iyi biliyorlar ve işlerine gelince iş birliği yapıp, kendi zararlarına olunca iş birliğini kesiyorlar. Endonezya milliyetçileri, örneğin, Hollanda sömürgeciliğine karşı Japonya ile iş birliği yapıyor ancak ülkelerinin Japonya'nın uşağı olmasını da istemiyorlar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyadaki sömürgeler birer birer bağımsızlığını elde etmeye başlayınca, Müslümanların büyük çoğunluğu da Avrupa sömürgesinden kurtulup bağımsız olacaklar. Bu aşamada hâlâ bağımsızlık sonrası Müslümanlar ya da Asya-Afrika ülkeleri arasında bir dayanışma olursa, bu ezilmiş insanların menfaatine olur anlayışı devam ediyor tabii ki. Örneğin, Birleşmiş Milletler'de Müslüman Arap ülkeleri ile Asya ülkeleri bir dayanışma içinde pek çok karar çıkartıp, Afrika'daki halkların bağımsızlığına ve erken özgür olmalarına katkıda bulunacaklar. Bu süreçte Türkiye pasif ama Mısır, Irak, Suudi Arabistan gibi ülkeler, Burma, Filipinler ve Hindistan ile çok iyi iş birliği yapıyorlar. Zaten Birleşmiş Milletler'in ikinci önemli genel sekreteri Burmalı bir diplomat ve Arap ya da Müslüman ülkelerden büyük destek görüyor. Asıl sorun, tüm bu dünyaya yeniden şekil verip, onu daha adil kılma çabaları sanki 1970'lerde bir yeni emperyalizm duvarı ile karşılaşılıp, bazı büyük amaçlarına ulaşamıyor. Filistin'in devam edegelen acıları bunun bir göstergesi ama ekonomik eşitsizlik, göçmen sorunu, iç savaşlar vesaire başka bir sürü problemde ortaya çıkıyor 1970'lerde. Ondan sonra yeni bir İslâm âlemi dayanışma tezi çıkıyor bu sorunları başkaları çözemedi, belki tekrar Müslümanlar el birliği ederse çözer ümidiyle.

Kitapta da belirttiğiniz gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Müslüman entelektüeller ve devletler, sanki hilafeti unutup bütün mesailerini ulus devlet fikrinin inşasına ayırıyor. 1969 yılına kadar da İslâm birliği, hilafet gibi kavramlar birkaç romantik talepleri olarak kalıyor. 21 Ağustos 1969'da El-Aksa Camii'nin minberi Siyonist bir Yahudi terörist tarafından yakıldığında ise Suudi Arabistan'ın öncülüğünde İslâm Zirvesi toplanıyor. Minberin yakılması halkı Müslüman olan devletleri o kadar aşılamış olmalı ki bu taraklarda hiç bezi olmayan laik Türkiye ve Mısır devletleri bile zirveye katılıyor. Bu zirve, etkileri bugüne kadar uzanan ikinci dalga İslâm dünyası fikrinin başlangıcıdır diyebilir miyiz?

Evet, 1969 zirvesi ve Filistin davasının bir türlü çözülememesi yeni bir süreç başlatıyor gibi. Ama 1969 yılında dahi 1979 yılında İran devrimi sonrası tezlere rastlamak zor. O dönemde hâlâ Mısır'ın kendini toparlayıp tekrar İsrail ile savaşa girmesi ve Sovyetler Birliği'nin Arapların yanında duruma müdahale etmesi ümitleri var. Ne Doğu ne Batı, tek çözüm İslâm'dır sloganının cazibesi 1970'lerin sonuna doğru artıyor. Bunda İran devriminin oynadığı rol kadar, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile uğradığı itibar kaybı da önemli olacaktır, zira 1970'lerde sosyalist blok üçüncü dünyacı tezlerle hâlâ Arap âleminin dostu gibi görünüyör.

Yazdıklarınızı okurken baştan sona kadar İslâmcı söylemlerin İslâm karşıtlığını beslediği vurgunuz dikkat çekiyor. İslâmcılık nedir ayrı bir tartışma elbette ama ülkelerin siyasi, stratejik, jeopolitik tavırlarını İslâmcılık olarak değerlendirmeyen biri olarak sormak istiyorum. Kitapta şöyle bir ifadeniz var: "1990'ların ortaları itibarıyla, İslâmcuların ve İslâm karşıtlarının karşılıklı olarak birbirini güçlendiren söylem ve ittifakları, dünyanın değişik bölgelerindeki gerçek Müslümanların farklı seslerini ve siyasi taleplerini bastırarak İslâm dünyasına dair yanılmayı iyiden iyiye tahkim etmiştir." Buradan şunu mu anlamalıyız? İslâmcular İslâmcılıktan vazgeçerse, İslâm karşıtları da İslâm karşıtlığından vazgeçer ve dünyanın değişik bölgelerindeki gerçek Müslümanlar da seslerini ve taleplerini duyurabilir?

Tabi ki bu doğru değil ve bu söylemek istediğimi tam tersten yanlış anlama olur. Siyahî Afrikalıların haklarını savunan hareketle, siyahlara karşı zenci ırkçılığı arasındaki ilişkiden yola çıkarak bunu daha iyi anlatmak mümkün olabilir. Malcolm X, Martin Luther King ve Mandela gibi liderlerin ezilen siyahî halkların dünyadaki iş birliğini savunmaları, onlara karşı yapılan ırkçılığın sebebi değildi. Tam tersi, bu ırkçılığa karşı verilen bir cevaptı ve Zenci Hakları Dayanışması ve siyasi kimliğiyle gurur duyanlar olmasaydı, beyazların zenci düşmanlığı da olmazdı diyemeyiz. Ancak, Müslümanlar ve İslâm âlemi açısından şöyle bir tarihsizlik ortaya çıktı. İslâmcılığın, Soğuk Savaş'tan sonraki gelişiminde, Müslümanın Müslümandan başka dostu yoktur tezi ve Müslüman dayanışmasını İslâm'ın erken dönemlerinden itibaren gelişen bir İslâm ve Hristiyan Batı çatışmasına indirgemesi, Müslüman karşıtı medeniyetler çatışması tezlerine de delil oluşturmaya başladı. Söyle düşünün. Nelson Mandela liderliğindeki Güney Afrika'daki özgürlük ve eşitlik hareketi, zencinin zenciden başka dostu yoktur teziyle, kendilerini bin dört yüz yıldır bir zenci ve zenci olmayanların ırk çatışması tezine dayanan ideoloji kursalardı hareketleri ne kadar destek görüp başarılı olabilirdi. İslâmcılık tezi bir sistematik ideoloji değil ve çok farklı türleri ve eğilimleri var. Ancak, bir dönemden sonra sadece dünyanın her yerindeki siyasi olayları,

Müslüman ve Müslüman olmayanların ezeli çatışması olarak okuyup, Müslümanların amaçlarına ulaşmak için iş birliği yapacağı hiçbir müttefik görmemesi ve Müslümanların karşılaştığı tüm sorunları da onların gerçek İslâm'ı doğru anlayıp yaşaması olarak açıklayan bir İslâmcılık adeta Samuel Huntington'un medeniyetler çatışmasını tersten üretmiş oldu.

Medeniyetler Çatışması Teziyle ilgili düşüncenizi de sorarak bitirelim isterseniz. 'İslâm Dünyası Fikri' kitabını Huntington'un 'Medeniyetler Çatışması' tezine karşı yazdığınızı söyleyebilir miyiz?

Evet, zaten doktora talebeliği yıllarımda Huntington'la okul koridorlarında ve toplantılarında sıkça karşılaşmış, değişik vesilelerle onun ve Bernard Lewis gibi Amerikan yönetimini etkileyenlerin nasıl düşündüğüne ve ırkçı provokasyon yaptığına da aşina olmuştum. Neticede tarihî anlatı ile bir Müslüman karşıtı ırkçı tez üretmede çok başarılı oldu bu iki isim. Bosna'da Müslümanlar Sırp faşistleri tarafından katledilirken, Lewis ve Huntington'un yapması gereken, kayıtsız şartsız bu katliama karşı çıkıp, ezilen Bosnalıların yanında olmak olmalıydı. Tam tersine, bu medeniyetler çatışması tezleriyle, Sırp faşizmine fikrî ve manevî destek vermiş oldular ve bu katliam zaten yüzyıllardır devam eden bir çatışmanın devamıdır demiş oldular. Belli açılardan Lewis, Huntington'a göre daha saldırgan ve ırkçı biridir. Siyonist işgali meşrulaştırmak için akıl almaz saçma tarihi tezler üretip durdu ölene kadar. Bunlardan bir tanesi şöyle: *'Müslümanlar üç kez Avrupa'ya saldırıp yıkmak istediler. İlki Endülüs idi ama İspanyollar onları geri püskürttü. İkincisi, Osmanlı'nın Viyana seferi idi, onu da Habsburglar engelledi. Üçüncüsü ise askeri yoldan değil, işçiler ve göçmenler ile Avrupa'yı içerden fethetmek. Bakalım bu üçüncünün sonucu ne olacak?'* diye açıklaması vardır 11 Eylül'den sonra. Bu direk, beyaz Amerika ve Avrupalıları, zavallı Avrupalı işçi Müslümanlara karşı düşmanlığa körüklemekten başka bir şey değil. Düşünebiliyor musun, 1960'lardan sonra Almanya'ya iççi olarak gitmiş gariban Türkler, güya Avrupa'yı içerden fethedip yıkmak isteyen cihatçılar mı! Tarihçi gözüyle bakıldığında, böyle konuşan birini tumarhaneye kapatmak lazım (zaten Bernard Lewis'in akademisyenler arasındaki itibarı hiç yoktur artık). Buna benzer şeyleri zenciler hakkında söylesen nefret suçu olur. Edward Said'in daha 1978'de *Oryantalizm*'de anlatmaya çalıştığı şey, Bernard Lewis gibilerinin Müslüman ve Arap karşıtı ırkçılığının teorisyenleri olduğuydu. Ama maalesef pek çok İslâmcı da benzer tarihi tezleri öne sürebiliyor hâlâ. Onlar da tersten Bernard Lewis gibi yazıp konuşabiliyorlar.